

ТЕРИТОРИАЛНИ ПРОУЧВАНИЯ

**ГР. БАНЯ,
ОБЩИНА КАРЛОВО, ОБЛАСТ ПЛОВДИВ**

Доклад за извършените дейности по издирване, изучаване и отразяване на актуално състояние на единични недвижими културни ценности (НКЦ) и обекти с качества на НКЦ на територията на гр. Баня, съгласно Териториална програма за втората половина на 2022 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

I. ОСНОВНА ИНФОРМАЦИЯ	5
1. Предмет и цели на доклада	5
2. Резюме.....	5
3. Географско местоположение	6
II. ИЗВЪРШЕНИ ДЕЙНОСТИ.....	7
III. ИЗДИРЕНА ИНФОРМАЦИЯ	9
IV. ИСТОРИЧЕСКО РАЗВИТИЕ	13
1. Праистория, Античност и Средновековие	13
2. Периодът XV-XIX век	14
3. Края на XIX, началото на XX век	18
3.1. Селищна структура – образуващи фактори.....	18
3.2. Типология на застрояването	18
А) Жилищно строителство – елементи на дворищната структура	18
- Огради, чешми, кладенци, дворно озеленяване	18
- Стопански сгради	19
- Жилищни сгради	24
Видове планови схеми според функцията.....	24
Строителни материали	31
Б) Обществено строителство – видове сгради	33
- Ханове	33
- Механи.....	33
- Църква „Св. Св. Константин и Елена“	33
- Читалище.....	36
- Баните	36
4. Първата половина на XX век	38
4.1 Исторически личности и събития.....	38
4.2. Регулационни планове – ново застрояване около баните.....	38

4.3. Типология на застрояването	41
А) Обществено строителство.....	41
- Царска Ж.П. гара	41
- Централна баня.....	41
- Хотели	41
- Ресторант-казино	41
- Лесопарк „Калето“	41
- Поща	44
- Читалище „Св. Св. Кирил и Методий“.....	44
- Павиране на главните улици	44
- Училище „Неофит Рилски“	44
- Камбанария към църквата „Св. Св. Константин и Елена“	44
- Павиране на главните улици	44
- Хотели и гостоприемници.....	46
Б) Жилищно строителство	48
- Вила на Велизар Багаров	48
- Вила на Иван Багаров	48
- Вила на Цар Борис III.....	49
В) Производство - Фабрики	49
- Розоварни на Иван и Велизар Багарови	49
5. Втората половина на XX век.....	52
Селищна структура - градоустройствени промени	52
Жилищно строителство – типово застрояване.....	54
Обществено строителство	56
- Новата сграда на баня „Банче“	55
- Спортни съоръжения и басейни.....	56

V.	АКТУАЛНО СЪСТОЯНИЕ НА ТЕРИТОРИЯТА	57
5.1.	Етапи на деклариране и отписване на обектите НКЦ	57
5.2.	Анализ на територията към 2022-2023 г.	61
5.3.	Актуално състояние на НКЦ.....	62
5.4.	Издирени обекти, с качества на НКЦ.....	70
VI.	ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ ЗА ПОСЛЕДВАЩИ ДЕЙСТВИЯ.....	79

VII. ПРИЛОЖЕНИЯ КЪМ ДОКЛАДА

Приложение 1: Опорен план на недвижимите културни ценности към 1982 г.

Приложение 2: Опорен план на недвижимите културни ценности към 1987 г.

Приложение 3: Опорен план на недвижимите културни ценности към 2005 г.

Приложение 4: Опорен план на недвижимите културни ценности към 2022 г.

Приложение 5: Техническо състояние на недвижимите културни ценности към 2022 г.

Приложение 6: Образна автентичност на недвижимите културни ценности към 2022 г.

Приложение 7: Материална автентичност на недвижимите културни ценности към към 2022 г.

Приложение 8: Историческа справка, предоставена от Мария Деянова – историк, директор на Исторически музей в гр. Карлово

I. ОСНОВНА ИНФОРМАЦИЯ

1. Предмет и цели на доклада:

Териториална програма за втората половина на 2022 г. се извършва по реда на чл. 57, ал. 1 от Закона за културно наследство (ЗКН) и чл. 3, ал. 1 от *Наредба № 3 от 10 юли 2019 г. за реда за идентифициране, деклариране, предоставяне на статут и за определяне на категорията на недвижимите културни ценности, за достъпа и подлежащите на вписване обстоятелства в Националния публичен регистър на недвижимите културни ценности на Министерство на културата* (ДВ бр. 57 от 19.07.2019 г., попр. ДВ бр. 65 от 16.08.2019 г.).

Одобрената от Министъра на културата териториална програма, включва шест населени места, в това число гр. Баня, община Карлово, област Пловдив.

Програмата включва план за издирване, изучаване и отразяване на актуално състояние на единични недвижими културни ценности (НКЦ) и обекти с качества на НКЦ на територията на град Баня.

Териториалната програма цели да представи актуалното състояние и проблемите, свързани с опазването на културните ценности на България.

Извършените проучвания следва да стимулират бъдещо развитие и възможности за финансиране на територии, наситени с недвижимо културно наследство.

Цели на програмата са:

- Изготвяне оценка на актуалното състояние на обектите НКЦ;
- Актуализация на Регистъра на недвижимото културно наследство;
- Идентифицирането на обекти с културна стойност и качества на НКЦ, които да бъдат предложени за включване в Регистъра на НКЦ;
- Формулиране на констатираните проблеми и решения за опазването и управлението на НКН;
- Идентифициране на потенциали за развитието на територията в подкрепа на местните власти и местните общности.

2. Резюме :

Населеното място е обитавано без прекъсване от 8 хилядолетия (от новокаменната епоха VI хил. пр. Хр. до наши дни). През всички тези периоди селището дължи своето съществуване на минералните извори. Археологическите обекти тук са все още слабо проучени.

Най-добре съхранена е информацията и сградния фонд от края на XIX и началото на XX в. Множество от обектите, представители на тези периоди, притежават качества на недвижими културни ценности. Днес преобладаващото застрояване е от края на XX-XXI век, с което средата е значително видоизменена. Множество обекти от периода на късното Възраждане са необитаеми и се рушат.

С писмо № 2396/15.07.1982 г. НИПК декларира 36 обекта, представители на автентичното застрояване от края на XIX в. По-късно, поради нарушена автентичност на средата, с писмо № 344/26.01.1987 г., НИПК сваля 28 обекта от списъка на недвижимите културни ценности, като декларира само 8 (осем) от сградите, а църквата „Св. Св. Константин и Елена“ е декларирана отделно със списък от 15.08.1980 г. С писмо с изх. № 5217/28.04.2005 г. НИПК отписва от списъка още 1 (един) обект, с което и към днешна дата в регистъра на недвижимите културни ценности в гр. Баня са записани 8 (осем) сгради и 2 АЕНКЦ. Днес от общо осемте обекта – НКЦ в гр. Баня, 3 (три) бр. са в аварийно техническо състояние, а 1 (един) от обектите вече не съществува.

Издирени са и други обекти, които притежават качества на НКЦ, предимно представители на застрояването от ново време (XX в.).

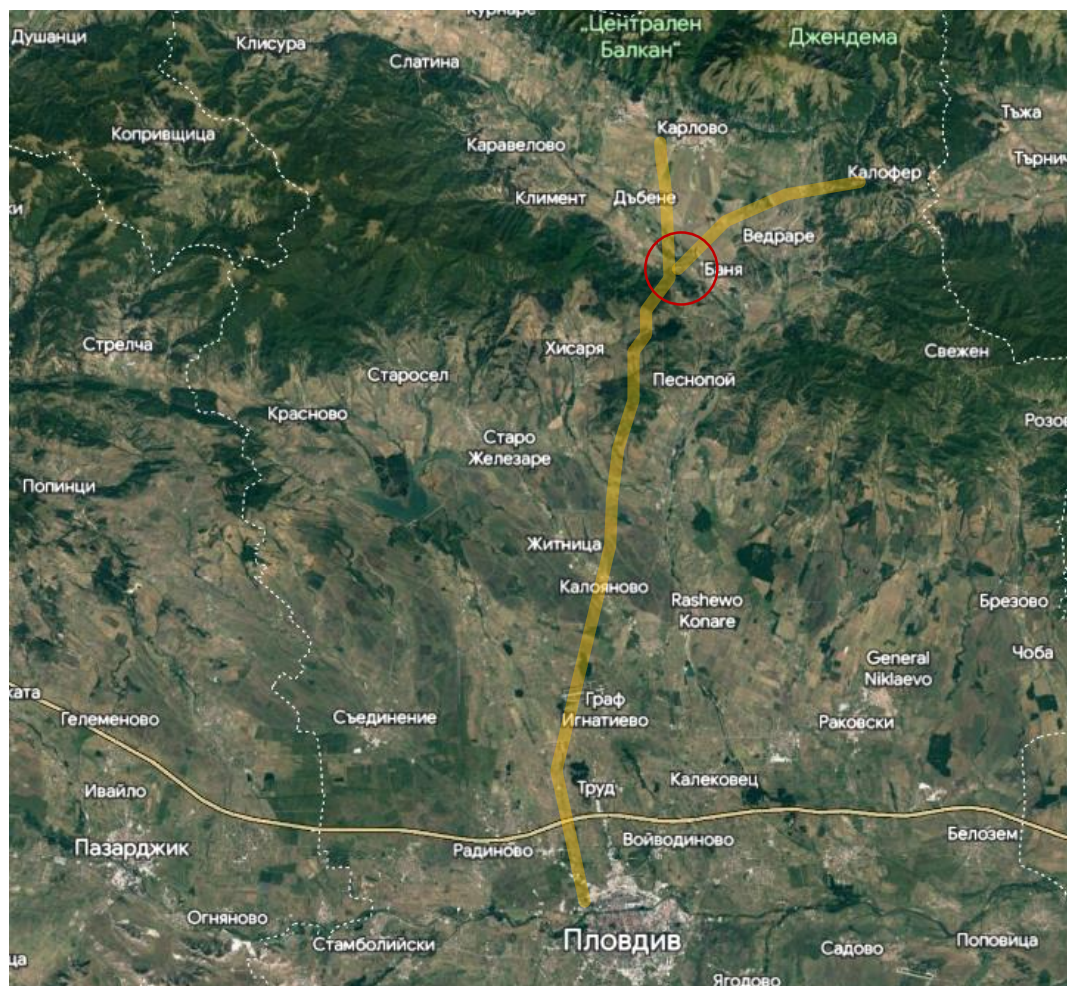
3. Географско местоположение:

Град Баня известен и като Карловските минерални бани, се намира на 12 км южно от гр. Карлово и на 47 км северно от гр. Пловдив. По административни данни градът попада в област Пловдив, община Карлово (*фиг. 1*).

Баня е разположен в югоизточната част на Стремската долина, западно от селището преминава р. Стряма, чието речно корито е обявявано за защитена зона „Река Стряма“, със Заповед на Министъра на околната среда и водите, публикувана в Държавен вестник и е част от националната екологична мрежа, която включва защитените зони от Европейската екологична мрежа „НАТУРА 2000“, с код BG0000429.

Стремската долина е обградена на север от Стара планина, на югозапад от Същинска Средна гора, а на югоизток от Сърнена средна гора. Чрез планинската верига на Стара планина, Стремската долин е защитена от северните ветрове, поради което климатът в Баня и околността е мек, преходно-континентален.

Достъпът до гр. Баня е по ул. „Карловска“ по оста север-юг. В източната част на града са концентрирани минералните извори, около които е разположен балнеолечебен комплекс с минерални басейни, калолечение и множество места за настаняване. Поради лечебните свойства на водата основните посетители на градчето са лекуващи се.

Фиг. 1 Местоположение

II. ИЗВЪРШЕНИ ДЕЙНОСТИ

Екип от експерти и специалисти на НИНКН, ангажиран в изпълнението на поставената цел, в състав:

- арх. Антонела Карапанджева – гл. специалист, отдел НДО, дирекция ИРНДАФ-ръководител на екипа;
- ланд. арх. Бояна Василева – гл. специалист, отдел НДО, дирекция ИРНДАФ;
- арх. Елислава Пенкова – гл. специалист, отдел НДО, дирекция ИРНДАФ;
- Румен Въжаров – ст. експерт, отдел РАФИС;
- Боряна Попова – главен специалист, отдел РАФИС;

Както и външни за института специалисти, в състав:

- д-р арх. Любинка Стоилова, съгласно Договор № 69 ГД-062/03.11.2022 г.
- арх. Любомир Пейчев, съгласно Договор № ГД-041/03.11.2022 г.
- арх. Елизабет Върбанова, съгласно Договор № ГД-042/03.11.2022 г.
- Мария Деянова – историк, съгласно Договор № ГД-040/03.11.2022 г.

Извърши следните дейности:

1. Издири, прегледа и дигитализира цялата архивна документация за недвижимите културни ценности на територията на гр. Баня, съхранявана в Националния документален архив (НДА) на НИНКН, съдържаща протоколи, декларационни писма и досиета на обекти НКЦ, надлежно описани в раздел III.

2. Изготви писма до множество институции за издирването на архивна документация, в това число на Държавен архив – Пловдив, Исторически Музей Карлово, Исторически Музей Клисурска, Регионален исторически музей Пловдив, до Министъра на околната среда и води, до кметството Баня и Община Карлово.

3. Извърши подробен оглед на територията в периода 02-09.11.2022 г. и на 02.11.2022 г.;

4. Осъществи контакт с местни учреждения и администрации, където получи архивна документация и съдействие за реализирането на пълноценно проучване на населеното място.

- Кметство Баня, където кметът на града Стамен Гешев и техникът, отговарящ за регулационните планове на града ни запознаха с архивни кадастрални, регулационни и застроителни планове на града от различни години. Съдействаха по издирване на недвижимите културни ценности на територията на града.

- Читалище „Св. Св. Кирил и Методий“, гр. Баня, където се запозна с архивни снимки и литература за града. Разговаря с Партен Гичев – бивш кмет на град Баня, Мария Александрова – председател на читалището и Таня Христова – секретар.

- Община Карлово, където се среща с инж. Матео Писачев – началник отдел „Устройствени схеми и планове, кадастр и регулация, инвестиционни проекти и контрол по строителството“ и арх. Филип Филипов - главен архитект на общината. Получи работен вариант на кадастралния план на гр. Баня в САД формат; ОУП на община Карлово и се запозна с Инвестиционен проект за изграждане на нови болнични процедурни секции в УПИ I-за балнеосанаториум на МЗ, кв. 86, гр. Баня.

- Централната минерална баня в гр. Баня, където проведе разговор с директор на балнеолечебното заведение Божана Иванова и получи изходна информация и документация за обекта. Направи пълен външен и вътрешен оглед на сградите в комплекса – централна минерална баня, „Банче“, „Царска баня“ и външните басейни за лечебни процедури с кал.

- Посети Държавен архив - Пловдив, където получи справка относно налична документация за гр. Баня и единични сгради. Получи достъп до материалите в ДА-Пловдив и обработи за нуждите на проучването множество архивни единици и части от архивните единици.

5. Издири, сканира и проучи 7 бр. архивни регулационни и кадастрални планове на града.

6. Издири и проучи 12 бр. ортофотографии на населеното място и неговото землище за периода 1966 г. – 1989 г. Предоставени от Военно-географската служба към Министерство на отбраната на Република България.

7. Извърши обходи на цялата урбанизирана територия и част от землището на гр. Баня. Извърши оглед на обекти НКЦ, както и обекти, които представляват интерес за последващо проучване. Обектите бяха локализирани посредством GPS координатни точки и полигони и отбелязани на картата.

8. Проучи актуалното състояние на територията чрез наблюдения, ръчни скици и фотодокументиране на констатираното по време на огледа.

9. Събра и систематизира цялата събрана документация.

10. Попълни Фиш № 2 – Заключителна оценка в Раздел I и II за 8 бр. недвижими културни ценности на територията на града (декларирани с писмо № 343 от 26.01.1987 г. на НИПК (сега НИНКН):

№ 1 – Вила с парк на Цар Борис;

№ 2 – Къща на Вълко Петров Аланджийски;

№ 3 – Къща на Марко Петров Колев;

№ 4 – Къща на Никола Георгиев Бараков (Цънцаров хан);

№ 5 – Къща на н-ци Христо Димитров Баряков;

№ 6 – Къща на н-ци Марин Генов Нанов;

№ 7 – Църква Св. Св. Константин и Елена;

№ 8 – Къща на Видол Николов Стойков.

11. Попълни Фиш № 1 – Предварителна оценка, в Раздел I за 30 бр. издирени обекти, притежаващи качества на недвижими културни ценности:

III. ИЗДИРЕНА, ПРОУЧЕНА И СИСТЕМАТИЗИРАНА ДОКУМЕНТАЦИЯ

Изборената документация и литература служи за основа на изготвения доклад:

1. НДА на НИНКН:

- 1.1. Декларационни писма:
 - Писмо и списък № 2396 от 15.07.1982 г. Със списъка са декларирани 36 бр. обекти на територията на с. Баня;
 - Писмо и окончателен списък № 343 от 26.01.1987 г., изготвен съгласно решения от протокол № 30/11.11.1986 г. В списъка са декларирани 8 обекта;
 - Протоколи:
 - Протокол № 30/11.11.1986 г. на архитектурната комисия при ЕТИС – Актуализация на списъка на декларираните паметници на културата в с. Баня – Карловско (т. 2 от дневния ред);
 - Протокол от 26.12.1985 г. на архитектурната комисия при Експертния съвет на НИПК, с дневен ред от пет точки, при т. 1 Банята – с. Баня.

Забележка: не са съхранени решенията по точка 1 от дневния ред - „Банята – с. Баня“.

- 1.2. Досиета на НКЦ в гр. Баня – 36 бр.:
 1. Пд-0-10742-1116 - Заявление за деклариране като НКЦ и определяне на временни режими за опазване на обекти: Павирани улици; Централна минерална баня, санаториум и парк в гр. Баня;
 2. Пд-602-1-I Резиденцията на цар Борис III;
 3. Пд-603-2-I Къща на Вълко Аланджийски;
 4. Пд-604-3-I Къща на Марко Петров Колев;
 5. Пд-605-4-I Къща на Никола Бараков/Цънцаров хан/;
 6. Пд-606-5-I Къща на наследници Христо Бараков;
 7. Пд-607-6-I Къща на Марин Нанов/хан/;
 8. Пд-608-7-I Къща на Петър Желязков;
 9. Пд-609-8-I Къща на Видол Николов Стайков;
 10. Пд-0-1-II: Къща на Атанас Н. Попов;
 11. Пд-0-2-II: Къща на Иван Мушев Кръстев;
 12. Пд-0-3-II: Къща на Матей Ненков;
 13. Пд-0-4-II: Къща на Митьо Келипиров;
 14. Пд-0-9-II: Къща на Димитър Стайков;
 15. Пд-0-11-II Къща на Ганчо Марков;
 16. Пд-0-12-II Къща на Петко Петков;
 17. Пд-0-13-II Къща на Иван Мичев;
 18. Пд-0-14-II Къща на Тота Келипирова;
 19. Пд-0-15-II Къща на Йордан Ботев;
 20. Пд-0-16-II Къща на Петко Фасулев;
 21. Пд-0-17-II Къща на Видол Камбуров;
 22. Пд-0-18-II Къща на Ненко Тръстеников;
 23. Пд-0-20-II Къща на Лала Иванова;
 24. Пд-0-21-II Къща на ул. "Карловска" №43;
 25. Пд-0-22-II Къща на Ненчо Чамуков;
 26. Пд-0-23-II Къща на ул. "Карловска" №51;

- 27.Пд-0-24-II Къща на Иван Кибрийски;
- 28.Пд-0-25-II Къща на Неделчо Мушев;
- 29.Пд-0-26-II Къща на Дишко Василев;
- 30.Пд-0-27-II Къща на Ангел Близнаков;
- 31.Пд-0-28-II Къща на Петър Босев;
- 32.Пд-0-30-II Къща на ул."Пирин"№34;
- 33.Пд-13-30-7 Църква "Св.Св.Константин и Елена";
- 34.Пд-385-0-I Обща папка – с. Баня обяснителни текстове на 31 обекта.
- 35.Пд-602-4807-505 Вила на Цар Борис III в гр. Баня, област Карлово /винарска изба Карлово/ кв. 59, пл.44;
- 36.Пд-608-6801-759 Къща на Петър Желязков - отписване от декларационния списък на паметниците на културата;

1.3. Архивни снимки на с. Баня – негатив № 22064, февруари 1987 г., автор: Христо Шанов

2. Държавен архив:

- 2.1. Държавен архив – Пловдив (дирекция ДА-Пловдив-28)
 - Ф. 2251, оп. 3, а. е. 38 – „Актуализация на списъка на декларираните паметници на културата 1986 година – с. Баня. Доклад, писмо, опорен план 1957 г. Дирекция „Културно-историческо наследство“ (КИН) – Пловдив“. Архивната единица съдържа 10 листа и 2 опорни плана. Фондът съдържа 34 архивни единици – досиета на недвижими културни ценности в гр. Баня.
 - Ф. 1214к, оп. 2, а. е. 15 – „Пощенски картички. с. Баня, Пловдивско. „Новите карловски минерални бани“, хотелите „Хр. Ботев“ и „В. Левски“, летния дворец на Цар Борис III. Издатели: Н. Ботев, Карлово и неустановени. На гърба: адресирани до д-р Ганка Бенчева, до сем. Сасонов (в еврейски лагер „Адаса“). Преди 1930-21 юли 1937 г.
 - Ф. 1214 к, оп. 2, а. е. 16 – Пощенски картички. с. Баня, Пловдивско. Минералните бани и парка. Поглед от терасата на хотела. „Банчето“. Издател Гр. Пасков, София; „Българска фотография“. 6 юли 1942 – 5 юли 1966 г.
 - Ф. 1214, оп. 1, а. е. 225 – Материали (бележки, снимки и други) за археологически паметници в селата: Баня, Бъта, Дюлево, Елщица, Попинци, Свобода, Смилец, Стрелча и Цар Асен, Панагюрска околия и град Панагюрище.
 - Ф. 212 к, оп. 1, а. е. 18 – Народно основно училище „Неофит Рилски“ – с. Баня, Карловско;
 - Ф. 1к, оп. 3, а. е. 49 – Снимки на сградата на Средищно народно основно училище „Неофит Рилски“ в село Баня;
 - Ф. 1202, оп. 3, а. е. 5 – Албум със снимки по случай 100- годишния юбилей на училището (1878- 1978 г.);
 - Ф. 1202, оп. 3, а. е. 6 - Летописна книга;
 - Ф. 1749, оп. 3, а. е. 67 - Албум с фотоснимки ин живота и дейността на колектива при СП"оранжерия за зеленчуци"-с. Баня;
 - Ф. 376к, оп. 1, а. е. 2 – Църква „Св. Св. Константин и Елена“ – с. Баня , Карловско (1860-1950).

Сканирани архивни материали:

- Ф. 693 Оп. 14А а. е. 57 л. 2 читалище – разпределение първо ниво;
- Ф. 693 Оп. 14А а. е. 57 л. 7 читалище – главна фасада;
- Ф. 693 Оп. 14А а. е. 80 л. 14 Банчето – ситуация;
- Ф. 693 Оп. 14А а. е. 80 л. 15 Банчето – разпределение;
- Ф. 693 Оп. 14А а. е. 80 л. 17 Банчето – фасада;
- Ф. 693 Оп. 14А а. е. 80 л. 18 Банчето – разрез;
- Ф. 693 Оп. 14А а. е. 80 л. 19 Банчето – разреза;
- Ф. 873К Оп. 1А а. е. 68 л. 6 Централна баня – разпределение;
- Ф. 873К Оп. 1А а. е. 68 л. 7 Централна баня – разпределение;
- Ф. 873К Оп. 1А а. е. 68 л. 9 Централна баня – фасади;
- Ф. 873К Оп. 1А а. е. 68 л. 10 Централна баня – фасади;
- Ф. 873К Оп. 1А а. е. 68 л. 11 Централна баня – разреза;
- Ф. 873К Оп. 1А а. е. 68 л. 12 Централна баня – ситуация;
- Ф. 873К Оп. 1А а. е. 70 л. 3 училище – разпределение партер;
- Ф. 873К Оп. 1А а. е. 70 л. 6 училище – главна фасада;
- Ф. 873К Оп. 1А а. е. 70 л. 7 училище – фасади и разреза;
- Ф. 873К Оп. 1А а. е. 71 л. 2 поща – разпределения, фасади и разрез;
- Ф. 873К Оп. 1А а. е. 71 л. 8 поща – покривна конструкция;
- Ф. 873К Оп. 1А а. е. 71 л. 9 поща – разпределения, фасади и разрез;
- Ф. 873К Оп. 1А а. е. 71 л. 10 поща – разпределения, фасади и разрез;
- Ф. 376К Оп. 1 а. е. 3 л. 9 църква – фасади и разпределение;
- Ф. 376К Оп. 1 а. е. 3 л. 11 църква – извлечение от регулационен план;
- Ф. 2251 Оп. 3П а. е. 38 л. 9 опорен план – НИПК 1986-7 г.;
- Ф. 2251 Оп. 3П а. е. 38 л. 10 опорен план – НИПК 1986-7 г.

3. Военно-географската служба към Министерство на отбраната на Република България:

- 3.1. Архивни ортофотографии, в обхват землището на Баня:
- 1966 г. – F4 K4199, F4 K4201, F4 K4310, F4 K4311, F4 K4312;
 - 1974 г. – F95 K5132, F99 K5221, F99 K5222;
 - 1982 г. – F38 K3251, F38 K3286;
 - 1989 г. – F18 K4072, F18 K4105.

4. Архивни регулационни и кадастрални планове:

4.1. Кметство Баня:

- 1928 г. – Регулационен план на с. Баня, М 1: 1000, съхраняван в кметството на гр. Баня;
- 1949-1951 г. – Регулационен план, съхраняван в кметството на гр. Баня;
- 1957 г. – Кадастрален и регулационен план на с. Баня, част I и II, съхранявани в кметството на гр. Баня;
- 1970 г. – План – схема на с. Баня с имена на улици, номерация и собственост на имоти, Мащаб 1:2000, съхраняван в кметството на гр. Баня;
- 1979 г. – Кадастрален и регулационен план, съхраняван в кметството на гр. Баня;
- 1990 г. – Кадастрален и регулационен план на с. Баня в 4 части, съхранявани в кметството на гр. Баня. Планът се използва и днес.

- 4.2. Кадастрално-административна информационна система на АГКК:
- 1957 г. – Топографо-геодезически план на с. Баня. Мащаб 1: 1000. Източник: <https://kais.cadastre.bg/>;
 - 1969 г. – Регулационен и идейно застроителен план на с. Баня. Източник: <https://kais.cadastre.bg/>;

- 4.3. Община Карлово:
- ОУП на Баня и община Карлово;
 - Кадастрален план в работен CAD формат, съхраняван и предоставен от община Карлово.

5. Читалище „Св. Св. Кирил и Методий“

Материалите предоставиха Таня Христова, библиотекар и Мария Генчева секретар на читалището.

- Архивни снимки на събития и традиционни обичаи в Баня;
- Юбилейна книга „100 години основно училище „Неофит Рилски“, с. Баня, окр. Пловдивски, май 1878-1978 г.;
- Скица – извадка за имота на читалището;
- Архивни снимки от вилата на цар Борис III;
- Електронен пътеводител „Курортът град Баня“
-

6. Централна минерална баня, Баня (Балнеосанаториум)

- Историческа справка за сградата на банята и баня „Банче“;
- Информация за дейността на балнеосанаториума;

7. МОСВ

- Информация за местоположението, година на каптиране и статут на минералните извори на територията на гр. Баня

8. Литература:

- 1929 г., Минерални води и балнеолечение – Карловска Баня, д-р Марин Русев;
- 1932 г., Карлово и Карловска Баня, К. Русев;
- 1961 г., Курорт Баня, Пловдивски окръг, И. Ангелов;
- 1971 г., село Баня, Карловско, Т. А. Тодоров;
- Курортен комплекс село Баня, Карловско, Т. А. Тодоров;

9. Историческата справка изготви Мария Деянова, историк и директор на историческия музей Карлово;

10. Други източници на информация:

- „Река Стряма“, код BG0000429, по „НАТУРА 2000“:
<https://natura2000.egov.bg/EsriBg.Natura.Public.Web.App/Home/ProtectedSite?code=BG0000429&siteType=HabitatDirective>

IV. ИСТОРИЧЕСКО РАЗВИТИЕ

1. ПРАИСТОРИЯ, АНТИЧНОСТ И СРЕДНОВЕКОВИЕ*:

През ноември 2022 г., като част от териториалната програма, бе извършено обстойно проучване на територията от екип археолози, с ръководител д-р Алета Гуадели. Извършените от екипа проучвания са предмет на отделен доклад.

В настоящия раздел се представя кратка историческа справка за обитаването на територията около минералните извори през древността. Историческата справка е предоставена от Мария Деянова – историк и директор на Исторически музей Карлово и участник в териториалните проучвания, като външен за НИНКН специалист.

Сведения за обитание около минералните извори има още през новокаменната епоха – VI хил. пр. Хр. На около 1 км югоизточно от селището се намира голяма селищна могила, известна като Плоска могила. Така е наречена и цялата местност около нея. Висока е ок. 5 метра. В западния край могилата е пресечена от жп линията Пловдив-Карлово. Селището е възникнало още през новокаменната епоха и е просъществувало до ранния период на каменно-медната епоха VI-IV хил. пр. Хр. При направените тук частични археологически разкопки през 90-те год. на XX в. са открити жилища, огнища съдове, керамични фрагменти, рисувани с бяла паста, фрагменти от култови масички, артефакти, изработени от камък, кремък, кост и рог.

В околностите на селището са открити няколко находки от античната епоха. В близост до Баня са съществували няколко тракийски селища. Едното от тях е разположено на южното възвишение на хълмовете „Момини гърди“, намиращи се на североизток от града. През V-VI в. тук е издигната малка крепост.

В землището на Баня и в близост до него се намират много надгробни тракийски могили. На север от града в местността Петте могили се намира тракийски некропол от 5 надгробни могили, които са били повече на брой преди години. Антично селище е имало и на югозапад от днешния град, разположено в близост до римската пътна станция „Виамата“, намираща се между Баня и с. Войнягово.

На различни места в селището са откривани големи глинени питоси. В началото на XX в. при строежа на новата сграда на читалището е открита добре запазена бронзова лампа с форма и големина гълъб. Находката се датира от II-IV в. и се съхранява в Исторически музей в Карлово.

През Средновековието XII-XIV в. в близост до днешна Баня е съществувало малко селище. От този период са открити две средновековни монетни съкровища, едното от които се състои от 40 златни византийски монети на император Исак II Ангел 1185-1195 г.

При строежа на почивна станция /Минстрой/ на югоизток от сегашния град е открит средновековен некропол, който е бил разрушен при изкопните работи. Откритите черепи и кости не са запазени, останали са само част от накитите бронзови гривни от IX- X в, днес са във фонда на ИМ – Карлово. Вероятно средновековното селище е било разположено в близост до минералните извори и тресавища, съществували тогава⁽⁹⁾.

⁽⁹⁾*Извадка от историческа справка, предоставена от Мария Деянова – историк и директор на Исторически музей в гр. Карлово – Приложение № 8

2. БАНЯ В ПЕРИОДА XV – XIX ВЕК:

По време на османските междуособици много от градовете в Тракия са почти напълно разрушени. При управлението на Шахбедин паша (XV в.) започва тяхното съживяване. Пловдив се утвърждава като важен международен търговски възел и голям, вътрешен за страната, пазар. С изграждане на вертикалната ос за града (преминаващ по каменния мост над р. Марица) се засилва комуникацията и обмена на стока със селищата на север и юг от него. Така се утвърждава връзката с административни центрове в османската империя – градовете Карлово и Асеновград.

В периода XV-XVI век Карлово се разраства и утвърждава като административен, икономически и пазарен център на пловдивската нахия Гьопса, която обхваща горното поречие на р. Гьопса (Стряма). В този период, в Карлово се издигат множество обществени постройки.

В същия период (XV) в. Баня се споменава в завещанието на Аляедин Али бей, внук на Михаил бег направено на 30.03.1946 г. като град. В турски регистър от 1576 г., където са вписани всички селища от Пловдивската кааза с нахия Гьопса (52 селища), Баня е записана като Сушиче баня. Феликс Каниц я споменава като Лъджакьой. В джизие регистър от 1837 г. селището се среща като Ълъджа. Други названия са Ботево, Бътова (1496 г.), Илиджа, Лиззак кьой, Лъджа, Илидже. Към края на XV в., в завещанието на Аляедин Али бей (внук на Михаил бег) Баня се споменава дори като град⁽⁹⁾.

Първите планове, на които е отбелязана Баня са късни – от XIX в. (*фиг. 2*). На тях са отбелязани главни пътища, преминавали през селището, връзка между севера и юга на Балканите. Отбелязан е пътът, който свързва градовете Пловдив и Карлово е съхранен и до днес като улица „Карловска“ (*фиг. 3 и 4*).

Преди Освободителната война освен няколко турски семейства, Баня е била село с чисто българско население.

Селището е образувано в предимно равнинен, полски терен. Основният образуващ фактор е наличието на топли минерални извори, които към този период са разположени в мочурлива и непристъпна територия, на 1 км югоизточно от селото, по пътя за с. Богаз (сега с. Пролом).

За разположението на Баня допринася и преминаващата през селото река (вероятно ръкав на р. Неволя – ляв приток на р. Стряма), която съществува до средата на XX век, когато пресъхва. Около основната пътна артерия, свързваща градовете Пловдив и Карлово (улица „Карловска“), в участъка при отклонението за Калофер.

Местността с минерални извори е представлявала голо поле, тресавище, с малки и големи „гьолове“ с топла вода и „почва покрита със зелена водна трева“, в което се затъва при опит да се премине. Територията е обхващала около 70 декара и била наричана от турците „Саръгол“ – жълти блата.

Първите къпални в Баня са построени през 1810 г. от Язаджиолу Топар Али от Карлово. Къпалните представлявали два обградени гьола, за два басейна – мъжки и женски, с разделна стена. През 1850 г. Хаджи Юнозоолу паша ги доразвива, като назначава прислуга, която да пази баните и да помагат на болните да се къпят. На басейните ходели и лечители, като Мустафа Бербер, който бръснел, подстригвал и „умее да лекува с пиявици“. Къпането в баните било безплатно.

До баните първоначално се ходело по тесен и опасен път през тресавището, трафикът се осъществявал с жива сила от едър добитък – коне и волове. По-късно българи и турци от Карлово събират средства за построяването на шосе. Трасето до баните е съхранено и облагородявано през годините (сега алея „Липите“).

Наличието на минерални извори допринася за бързото разрастване и икономическо укрепване на Баня. Селото е постоянно посещавано, а за нуждите на лекуващите се гости се осигуряват все повече удобства и места за настаняване. Съгласно пътеписите на Феликс Каниц,

„гостите, пребиваващи дълго време, живеят в село Баня (Лъджакъой), където се предлага известен по-голям комфорт.“

Към 1860 г. в селото са изградени множество ханове, които да обслужват посетителите на баните и църквата „Св. Константин и Елена“. В този период Баня е наброявала около стотина къщи.

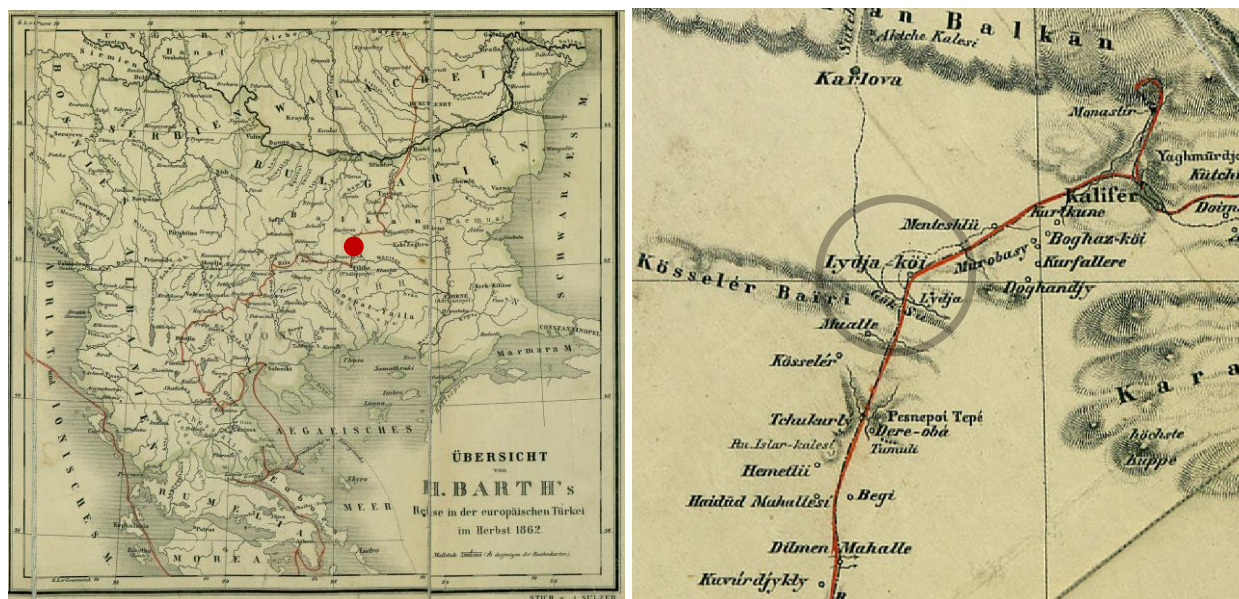
По време на размириците в империята започват множество нападения и ограбвания на полските села. В този период настъпва поврат в развитието на Баня. Местните жители започват да напускат селото и да търсят по-спокойни и сигурни места за живеене.

По време на Руско-турската война Баня е напълно опожарена от турски нападения, при което са съхранени само „три здрави къщи“.

Фиг. 2 1822 г. Баня и пътя към Пазарджик.

- (1) Карта: 1822 г. „Carte Generale de la Turquie d'Europe“ ; Lidja (село Баня) и пътя, свързващ селото с Tatarbazar (Пазарджик) и Kaizanlik (Казанлък)
- (2) Карта от 1822 г. Carte Generale de la Turquie d'Europe „Hidja ou Liza“/село Баня и „Кервански път“, свързващ Баня с Пазарджик „Tatar Bazardjik“.

Фиг. 3 1867г., Heinrich Barth Извадка от карта - „пътнически маршрут през европейска Турция”; Lydja-koi /Лиджаккой (Баня) и минералните извори – част от пътническия маршрут.

Фиг. 4 1877-1878 г. Извадка от топографска карта - Баня (Лѣджакікой) и минералните извори.

Фиг. 5 Селищна структура от края на XIX – (1) с. Баня, (2) баните при минералните извори, (3) разрастване на населеното място в началото на XX век.(съгласно регулационен план от 1923 г.) (4) археологически обекти.

3. КРАЯ НА XIX, НАЧАЛОТО НА XX ВЕК:

След Освобождението селото постепенно се възстановява. Много от избягалите на север местни жители се завръщат, преселват се и хора от съседните села. Възстановява се опожарената църква „Св. Св. Константин и Елена“, строят се много нови къщи „с големи дворове“, множество ханове, които да обслужват посетителите. Селището постепенно се разширява на изток към минералните извори, около които се разрастват банските постройки.

От края на XIX, началото на XX век са съхранени множество регулационните планове и сгради, благодарение на което може да се направи подробен анализ на селищната структура, връзката с минералните извори, типологията и организацията на постройките, както и употребяваните строителни материали и техники на градеж.

3.1. Селищна структура:

Характерно за селото е неговата компактна структура. В неговото сформирание ясно личат главните пътища – за Пловдив, Карлово, Калофер, пътя към баните и преминаващата през селото река (фиг. 5).

До края на XIX в. Баня се развива като купно село. В селищната структура ясно се разчита обособяването на махали около основната вертикална ос север-юг. Махалите са с неправилна геометрична форма, в чието формиране влияе и преминаващата река. Основния център – мегдана е ситуиран в близост до входа на селото от юг, на самия главен път. Около него са разположени църквата, читалището, множество търговски сгради и ханове (фиг. 6). Между отделните махали са сформирани други, по малки уширени центрове, на които са се извършвали общи селскостопански дейности, като разтоварване на събрана селскостопанска продукция, сушене, мелене на житни култури и др. В южната част на селото, при разклонението на главния път за към баните били разположени гробищата.

3.2. Типология на застрояването:

А) Жилищно строителство – елементи на дворищната структура:

Дворовете, отделени с оградащи зидове и зонирани посредством жилищната и стопанските постройки формират дворно-жилищния комплекс. Организацията на жилищния двор през изследвания период е с изцяло утилитарна функция, свързана е със социално-икономически предпоставки и стопанската дейност на домакинството. Поради равнинния терен и благоприятни условия, дворовете са с големи размери и значително правилна форма. Като продължение на големите дворове, навън от селището са обособени земеделски имоти. Застрояването е разредено.

• Дворове:

В периода XIX-XX в. в Баня се срещат няколко типа дворовете, повлияни най-вече от ориентацията на къщата и организацията на стопанските постройки (фиг. 7 и 8).

Първият и най-често срещан тип разпределение на дворното пространство от този период е оформянето на вътрешен двор, обграден с постройки. Често в този случай жилищната и стопанска дейност са съчетани в една сграда, разположена на уличната или странична линия, с обърната към двора главна фасада. Към улицата, фасадата е плътна, продължение на оградащия зид, с което се спестява една стена. Стопанските постройки са изградени във вътрешността, по периферията на имота, като по този начин образуват вътрешния двор, скрит зад къщата.

Втория тип дворове, които се появяват в началото на XX в. са разделени на стопанска и представителна част. Къщата е разположена навътре, в центъра или дъното на имота, главната

фасада е ориентирана към улицата. Оградата е самостоятелна, а като нейно продължение е разположената ниска стопанска постройка, чиято плътна стена продължава в оградата. Пред фасадата на жилището се оформя представително пространство с плочник и цветна градина, оформя се навес от асми.

Като трети тип могат да се отделят къщите и дворните пространства на разположените по протежение на главната улица къщи. Повечето обекти, разположени в центъра на селото и по дължина на главната улица съчетават жилищната с търговска дейност, техните главни фасади са разположени на самата улична линия, оформят представителен фронт на улицата.

• Огради:

Ограждащите зидове от този период са с височина от около 1-2 м и с дебелина около 0,45 м. В основата си са изградени от няколко реда каменна зидария, която във височина продължава в непечени кирпичени тухли. Оградите завършват с един ред кирпичени тухли изнесени пред зида, върху който е положено покритие от еднолучни керемиди. При портите ограждащите зидове са оформени арковидно, като преминават над портата или прекъсват от двете и страни. Отворите са допълнително укрепени с дървени колонки и греди, които служат и за окачване на дървената портална врата, а също така и за полагане на пейка на улицата, пред оградата. Типично за този период е седалото на улицата, пред къщата. В зидовете са иззиждани функционални ниши – за съхранение на дърва за огрев, за мътене на яйца и други (фиг. 9).

• Кладенци и чешми:

Поради наличието на множество плитки подземни води, повечето жилищно-стопански дворове разполагат със собствен водоизточник – кладенец, представляващ земен изкоп, укрепен с каменна облицовка.

• Санитарни постройки

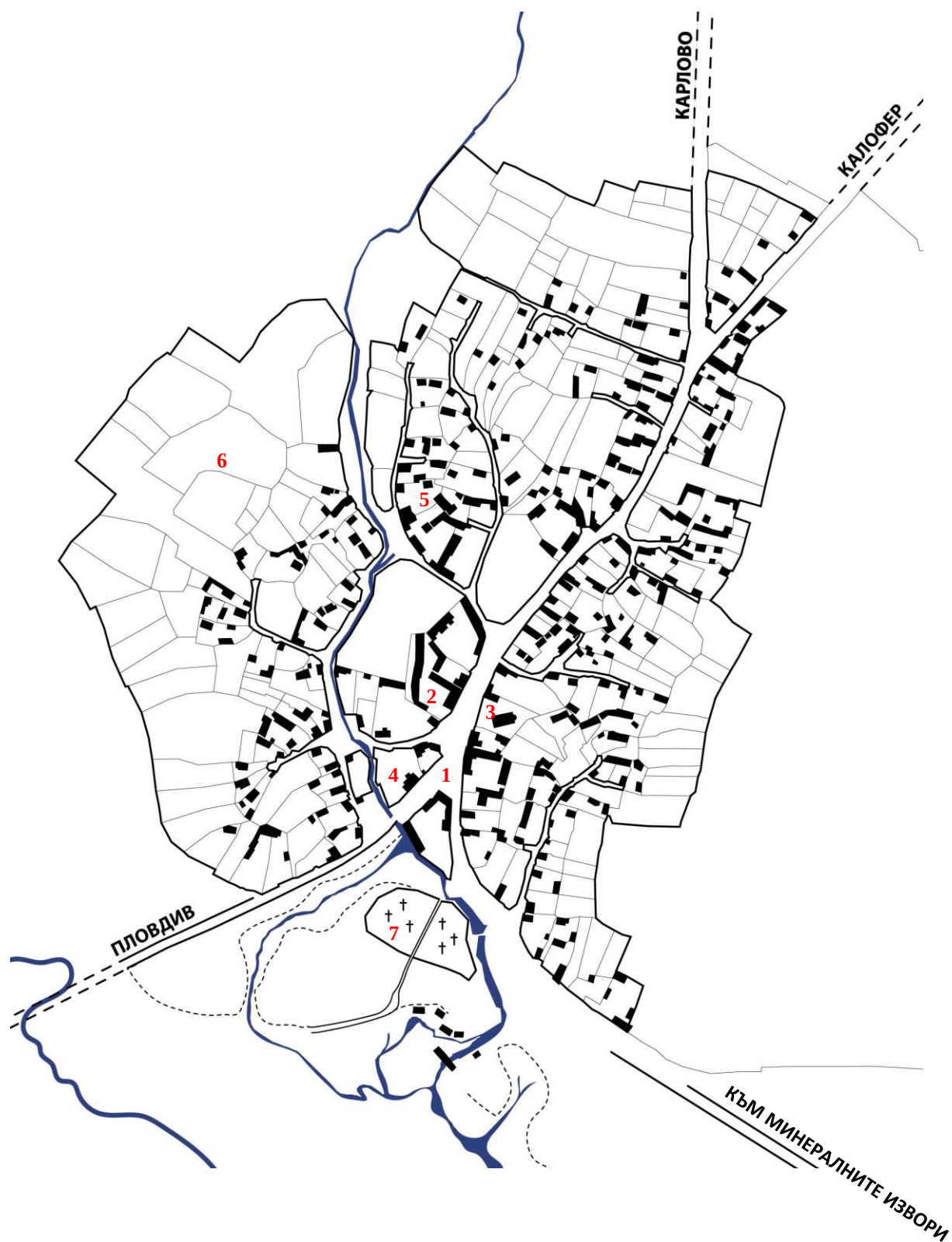
Така наречените „нужници“ или „клозети“ са разположени в двора. Представяват самостоятелна, кирпичени постройки, върху изкопан ров за събиране на отпадните води. Върху дупката е поставяна стъпка от дървена скара с отвор. В някои къщите на каменоделци, стъпките са изработвани от камък (фиг. 10).

• Дворна растителност:

Дворната растителност е съставена от традиционни зеленчуци, овощни дръвчета, цветя и асми. При представителната част и мястото за отмора се оформя навес от асми. Вътрешния двор е служел за разтоварване на колите с продукцията и сено, за изкарване и прибиране на едрия добитък за това пространството остава само затревено.

• Стопански постройки

Обслужващите бита постройки (обор, хамбар, навеси) са служели за подслоняване на едрия и дребен добитък, за съхраняване на фураж, сено, дърва за огрев и пособия на труда (фиг. 11). Една от основните и най-типични постройки със стопанско предназначение през XIX и началото на XX в. е хамбарът. В Баня се среща два типа разположение на стопанските постройки – изграждането им като самостоятелна сграда в двора, недалеч от жилището и като част от жилищната сграда.

Фиг. 6 Схема на селищната структура от края на XIX, началото на XX век. (1) мегдан; (2) ханове и механи; (3) църква; (4) читалище/старото училище; (5) жилища; (6) обработваеми земи; (7) гробища.

Фиг. 7 Видове организация на жилищно-стопанския двор: I – жилищна сграда обърната с главната си фасада към двора; II – жилищна сграда, обърната с главната си фасада към улицата;
Елементи на двора: (1) порта, (2) къща, (3) стопанска постройка, (4) навес, (5) двор, (6) градина.

Фиг. 8 Видове организация на жилищно-стопанския двор.

Фиг. 9 Функционално оформление на ограждащия зид

Фиг. 10 Външна тоалетна и каменна стъпка.

Фиг. 11 Стопанска постройка – Първо ниво за отглеждане на животни, второ ниво – хамбар.

• **Жилищни сгради:**

Основната единица, формираща дворно-жилищния комплекс е къщата.

Най-ранните представители на традиционното жилищно строителство в Баня са с обърната към двора главна фасада, разположени странично или с гръб към улицата. Уличната фасада е плътно продължение на оградата, често пъти без прозорци.

Къщите са изградени от нисък каменен цокъл и зидария от непечени кирпичени тухли по горните етажи. В изграждането на стените не е прилагана дървена конструкция, такава е използвана само за междуетажните площадки и покрива. В стените често са вграждани неносещи дървени елементи, които имат утилитарна функция.

Зидарията от непечени кирпичени тухли се редува във височина – ред напречни и ред надлъжно положени тухли. Зидът е измазан с един слой диагонално набраздена глина, примесена със слама и пясък. Този слой служи за спойка между зидарията и варовата мазилка, с която се завършва фасадата на къщата.

В повечето случаи къщите от този период не притежават художествена декорация. Обемно-пространственото и цялостното фасадно оформление са семпли. Строителството притежава най-вече утилитарна функция. Декоративно оформление се среща единствено при дървените колони и възглавници оформящи чардака, а също и при парапетите на външното стълбище. Една от малкото сгради, притежаващи декоративно оформена фасада е „Къща на Матей Мушев“ (свалена от списъка на декларираните недвижими културни ценности през 1987 г.) Обектът е построен през 1907 г. и е декоративно оформен с штукатура около прозорците, вероятно вследствие на градско влияние.

Къщите са покрити със скатен покрив от дървена конструкция и покритие от едноулучни керемиди. При всяка къща пространството под покрива е използваемо, служи за хамбар, за съхранение на жито и др.

Повечето къщи от този период нямат приземие, вероятно поради наличие на плитки подземни води. Един от малкото представители на къща с приземие е обектът недвижима културна ценност – сграда на „Вальо Аланджийски“ (декларирана под № 2 със списък с изх. № 343/26.01.1987 г. на НИПК), изградена в края на XIX век върху старите основи и приземието на по-стара къща, вероятно от османския период.

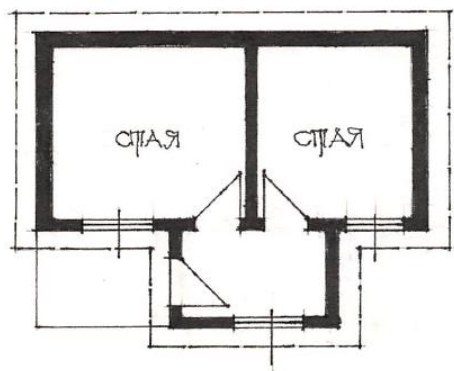
Според етажността къщите са едно или двуетажни, а според плановата схема дву- или триделни. По повод тяхната функция обектите могат да се разделят на два типа – с изцяло жилищна функция и жилищно-стопански постройки.

Видове планови схеми според функцията:

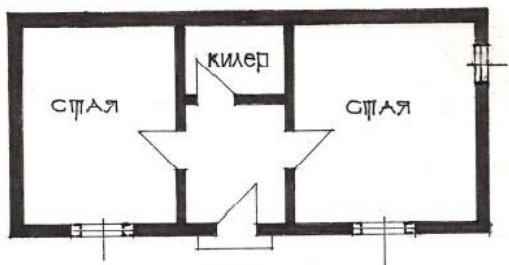
Изцяло жилищна функция:

Една от най-простите планови схеми в жилищното строителство на Баня е двуделната, едноетажна къща, с предверие. Обектите от този тип са представители на бедното жилище от края на XIX, началото на XX в. (*фиг. 12*). В Баня все още се срещат съхранени представители от този тип.

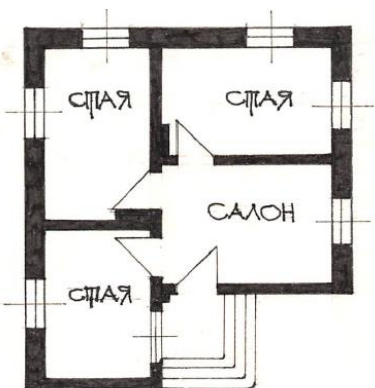
Други типове планови схеми са три и повече жилищни помещения, обединени от отвореното към двора пространство – чардак или покрито предверие – салон (*фиг. 13 и 14*). По-богатите къщи са на два етажа. Най-често срещано в Баня е стаите да са с отделен достъп от към чардака, рядко са преходни (*фиг. 15*). Стопанските постройки са отделни сгради, разположени в двора.

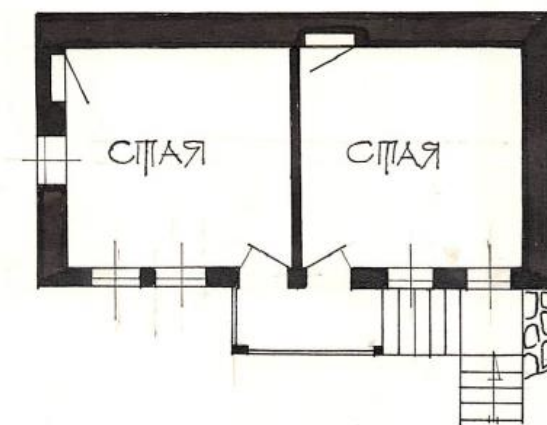
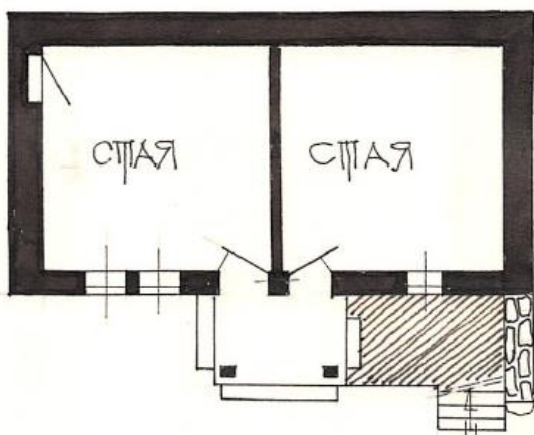
Фиг. 12 Двуделна едноетажна жилищна сграда. Извадка от досието на „Къща на ул. „Пирин“ № 34“, ПД-0-30-II, свалена от списъка на НКЦ през 1987 г. Съществува към 2022 г.

Фиг. 13 Симетрична двуделна, едноетажна сграда с предверие и килер. Извадка от досието на „Къща на Нончо Чамоков“, ПД-0-22-II, свалена от списъка на НКЦ през 1987 г. Съществува към 2022 г.

Фиг. 14 Триделна едноетажна жилищна сграда със салон. Извадка от досието на „Къща на Матьо Келепиров“, ПД-0-4-II, свалена от списъка на НКЦ през 1987 г. Съществува към 2022 г.

Фиг. 15 Двуетажна, двуделна жилищна сграда с отделен достъп до всяка стая през чардака. Извадка от досието на „Къща на Матей Мушев Ненков“, ПД-0-З-II, свалена от списъка на НКЦ през 1987 г. Съществува към 2022 г., притежава качества на НКЦ.

Жилищно-стопанска функция:

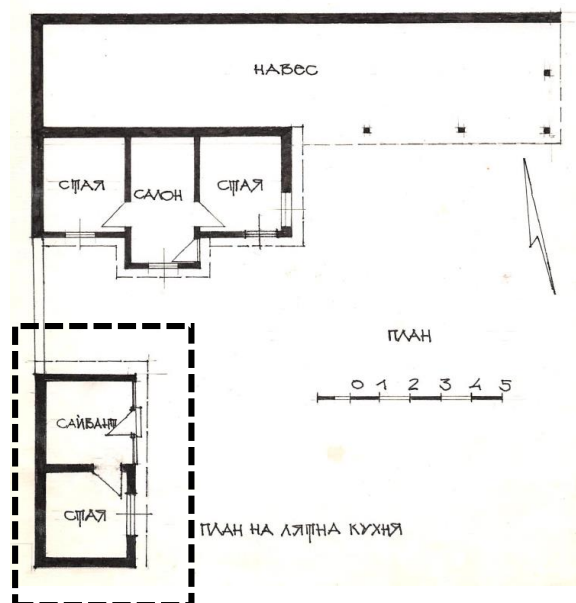
Най- често срещаният представител на банянското жилище от този период е отворената асиметрична къща, съчетаваща жилищната и стопанска функции в една постройка. Като една от основните причини за появата на обособена постройка за хамбар е голямото частно производство в полските райони. Въпреки големите дворове, нуждата от постоянна защита на продукцията, както и ограничените материални възможности на някои домакинства довежда до необходимостта от обединяването на хамбара с жилището под един покрив. Тази практика е характерна при традиционното народно строителство в полските райони. В композиционната си структура тези две функции са планово и обемно обвързани. Изграждането на обща стена между жилището от хамбара, подслоняването на двете функции под един покрив, изграждането на плътна към улицата външна стена, служеща и за висок дувар и др. подобни строителни похвати са поевтинявали строителството.

Къщите са предимно двуетажни кирпичени постройки, покрити със скатен покрив. Разположени са на уличната или странична регулация, като представителната им фасада е обърната навътре към имота. Уличната фасада е плътна, без прозорци.

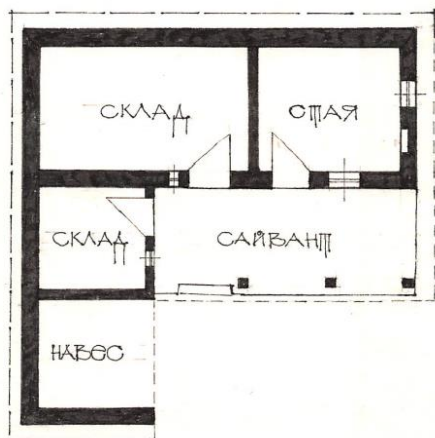
Една от най-опростените планови схеми представлява една стая за живеене и сайвант (фиг. 16). По-често срещано е жилищно-стопанските постройки са дву- или триделни (две или три стаи за живеене) с помещение за хамбар и натурия.

В планово отношение пространствата са организирани по дължина на сайванта на първи етаж и чардака на втория етаж. На първи етаж са разположени стаи и натурия (склад за покъщнина), достъпни от покрито, сухо място – сайвант. Горният етаж препокрива в план долния – над сайванта е разположен покрит, дървен чардак, от който са достъпни стаите и хамбарът, разположен над натурията. До чардака води дървена или в по-късен етап от развитието на селото – каменна стълба. В някои случаи стълбата към чардака и към хамбара са отделни. Чардакът е подпрян на дървени колони с масивни каменни стъпки.

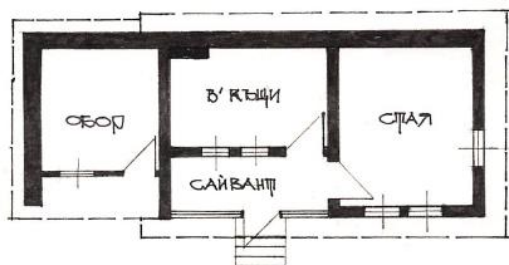
Посочените по-долу примери не изчерпват цялото разнообразие на планови схеми в Баня, но показват основните типове на разпределение (фиг. 16-23).

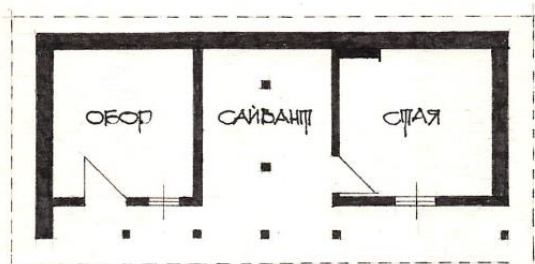
Фиг. 16 Едноетажна жилищно-стопанска сграда, по-късно преустроена в лятна кухня. Извадка от досието на „Къща на Ненко Тръстеников“, ПД-0-18-II, свалена от списъка на НКЦ през 1987 г. Обектът съществува към 2022 г.

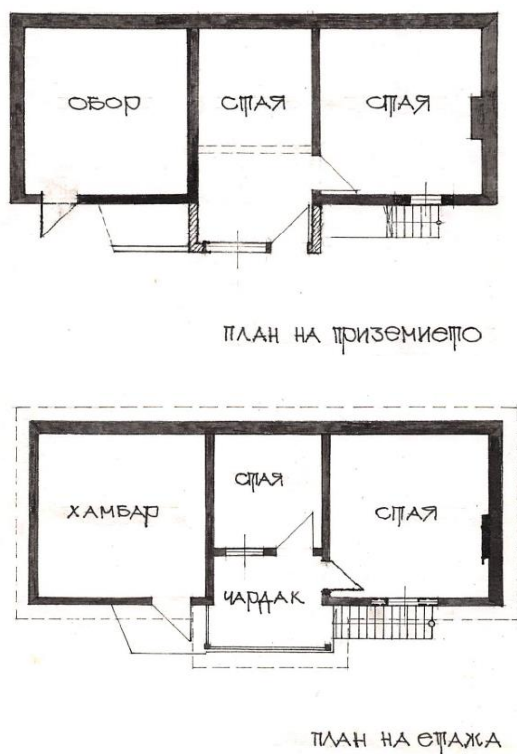
Фиг. 17 Едноетажна, асиметрична къща с помещения за съхранение. В имота са разположени и отделни стопански постройки. Извадка от досието на „Къща на Иван Кръстев“, ПД-0-2-II, свалена от списъка на НКЦ през 1987 г. Обектът съществува към 2022 г., в лошо техническо състояние.

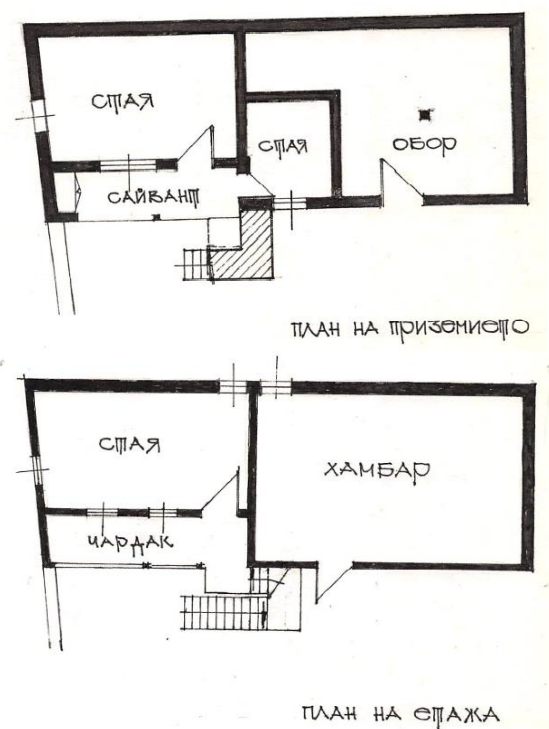
Фиг. 18 Едноетажна, двуделна къща с обор. Извадка от досието на „Къща на Неделчо Мушев“, ПД-0-25-II, свалена от списъка на НКЦ през 1987 г. Обектът съществува към 2022 г.

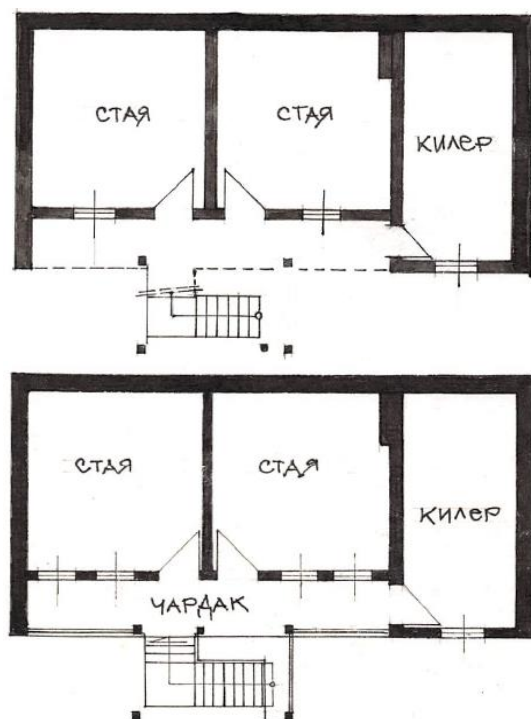
Фиг. 19 Едноетажна симетрична къща с обор и едно жилищно помещение, обвързани със сайвант. Извадка от досието на „Къща на Петър Босев“, ПД-0-28-II, свалена от списъка на НКЦ през 1987 г.

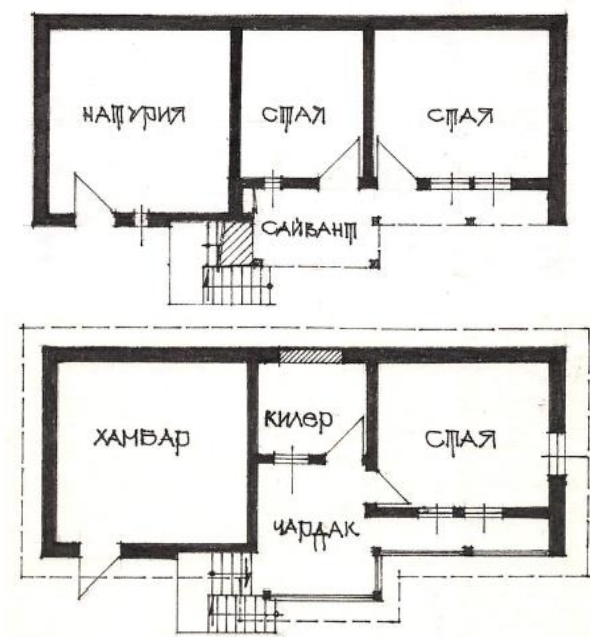
Фиг. 20 Двуетажна, двуделна симетрична къща с помещение за обор и хамбар. Извадка от досието на „Петко Борисов Петков“, ПД-0-12-II, свалена от списъка на НКЦ през 1987 г.

Фиг. 21 Двуетажна жилищно-стопанска сграда. Извадка от досието на „Къща на Атанас Попов“, ПД-0-1-II, свалена от списъка на НКЦ през 1987 г.

Фиг. 22 Двуетажна жилищно-стопанска сграда – план приземие и първи етаж. Извадка от досието на „Къща на Иван Недков Мичев“, ПД-0-13-II, свалена от списъка на НКЦ през 1987 г.

Фиг. 23 Двуетажна жилищно-стопанска сграда – план приземие и първи етаж. Извадка от досието на „Къща на Марко Петров Колев“, ПД-604-3-I, декларирана със списък през 1987 г.

• **Строителни материали:**

Строителните материали от периода на XVIII-XIX в. са изработвани от местни материали и ресурси, лесни за добиване. Основно се строи с кирпич – глина, примесена с пясък, вода, заздравяващи фибри, пясък или дребни речни камъни.

В Баня и околностите се срещат три вида глина, различима по съдържание и цвят – червена, жълта и черна. Някои местности от които е добивана глината все още носят информация за вида материал (пр.: м. „Червената глина/гнила“, северно от селището). Жълтата глина е основен строителен материал, използва се както за изработката на сушени кирпичени тухли, така и за мазилка.

Сивата глина се използва основно за направата на кирпичени тухли. Забелязва се декоративно оформление на стени и огради посредством редуването на жълта и сива тухла. (фиг. 24). Предполагаемо находище на сивата глина е територията на минералните извори и минерална кал.

Червената глина е била използвана за обмазването на повърхности, като предимно интериорни подови настилки.

За нуждите на изследването са взети проби от сива и жълта кирпичена тухла, глинена и варова мазилка. Пробите са предадени към института по минерология и кристалография към БАН, за изготвянето на химичен и минерален анализ (фиг. 25). Предстои изследванията да бъдат включени към доклада.

Фиг. 24 Декоративно оформление на ограден зид. Редуване на жълт и сив кирпич, със завършващ ред изпъкнали тухли и покритие от керемиди.

2023-2-7 14:05

Analyzed Result			
Analysis type EZ Scan		File name 202302071223	
Analysis date 2023-2-7 12:23			
Sample name NINKN-1			
No.	Component	Unit	Result
1	Na2O	mass%	2.0720
2	MgO	mass%	1.8583
3	Al2O3	mass%	16.7523
4	SiO2	mass%	64.1013
5	P2O5	mass%	0.2216
6	SO3	mass%	0.0628
7	Cl	mass%	0.0103
8	K2O	mass%	4.2649
9	CaO	mass%	2.8466
10	TiO2	mass%	0.6491
11	MnO	mass%	0.0690
12	Fe2O3	mass%	6.9708
13	NiO	mass%	0.0097
14	ZnO	mass%	0.0187
15	Rb2O	mass%	0.0219
16	SrO	mass%	0.0402
17	ZrO2	mass%	0.0305
18	S-BLEND		0.1708

2023-2-7 14:05

Analyzed Result			
Analysis type EZ Scan		File name 202302071152	
Analysis date 2023-2-7 11:52			
Sample name NINKN-2			
No.	Component	Unit	Result
1	Na2O	mass%	2.1149
2	MgO	mass%	1.2905
3	Al2O3	mass%	15.9070
4	SiO2	mass%	65.3982
5	P2O5	mass%	0.2081
6	SO3	mass%	1.2830
7	Cl	mass%	0.0444
8	K2O	mass%	4.6046
9	CaO	mass%	3.3318
10	TiO2	mass%	0.7892
11	MnO	mass%	0.0869
12	Fe2O3	mass%	4.8138
13	CuO	mass%	0.0141
14	ZnO	mass%	0.0167
15	Rb2O	mass%	0.0210
16	SrO	mass%	0.0385
17	ZrO2	mass%	0.0372
18	S-BLEND		0.2323

Фиг. 25 Вzeti проби от жълт (ляво) и сив (дясно) строителен кирпич и резултати от химическия им анализ. Предстои анализ на резултатите.

Б) Обществени сгради:

Към този етап населеното място е все още значително отдалечено от най-важните обществени постройки на които се дължи неговата появата, а именно баните и калищата.

В самото населено място се срещат няколко вида обществени постройки, ситuirани около мегдана и главния път Карлово – Пловдив – сгради за настаняване (ханове), търговски (механи и дюкяни), култови (църквата) и учебно-просветни сгради (читалището).

• Ханове

Един от първите представители на общественото застрояване в Баня са хановете. Този тип сгради за настаняване се появяват още в края на XV, началото на XVI век на важни кервански пътища, какъвто е и пътят Карлово – Пловдив.

Поради кръстопътното си разположение и най-вече заради наличието на минерални извори, в Баня бързо се появява необходимостта от изграждането на подходящи места за настаняване, които да приютят както посетителите на минералните извори, така и пътуващите търговци и техния добитък и стока.

Днес в Баня са съхранени само два обекта, представители на този тип застрояване, декларирани като недвижимо културно наследство.

Съхранените в Баня ханове представляват издължени в план постройки, на два етажа. Долният етаж е със смесена функция. Там се помещава склад, яхър и дам, както и няколко жилищни стаи. На горният етаж са разположени изцяло стаи за настаняване (*фиг. 26 и 27*). Всички стаи за гости са достъпни от отворен към двора чардак, осветени са с прозорци.

Към днешна дата хановете са в аварийно техническо състояние.

• Механи

Към днешна дата в Баня няма съхранени представители от този тип обществени постройки. (*фиг. 28*).

• Църква „Св. Св. Константин и Елена“

Църквата „Св. Св. Константин и Елена“ (*фиг. 29*) е построена в през 1860 г. от неизвестни майстори. Опожарена е по време на Руско-турската освободителна война (1877-1878 г.) и възстановена след Освобождението. Чирпанското земетресение през 1928 г. нанася сериозни конструктивни щети на църквата – централният кораб е пропукал и усукан, започва навлизането на дъждовна вода и падане на парчета мазилка.

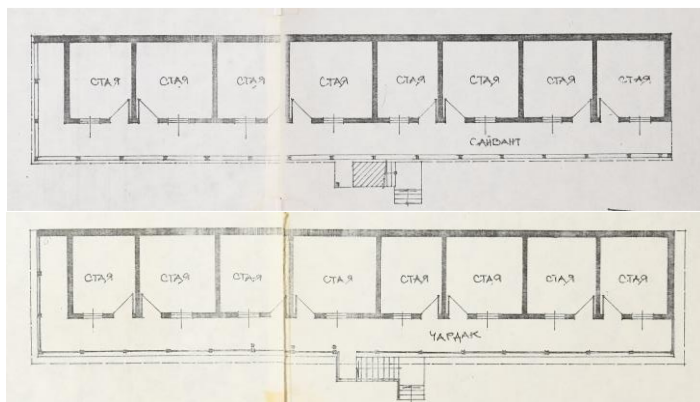
Църквата е изградена от каменна зидария – разноформени камъни с изравняващи тухлени редове и с по-внимателно обработени квадри, рамкиращи четирите ъъгъла. На западната фасада е разположен прозорец във формата на четирилистна детелина. По протежение на цялата църква преминава каменен корниз с опростен детайл, включително и при апсидата. Покритието е от едноулучни керемиди.

В план църквата е трикорабна псевдобазилика, с една полукръгла отвътре и петстенна отвън апсида. Храмът няма нартика и от двора през западната врата се влиза направо в наоса. Има два основни подхода: един от запад и един от юг, и двата оформени с масивни каменни рамки. Корабите са разделени от 4 двойки кръгли каменни колони, свързани с арки помежду си, изработени от местен камък.

Църква „Св. Св. Константин и Елена“, е декларирана под № 16 със списък от 15.08.1980 г. като художествена недвижима културна ценност.

Фиг. 26 Хан – разпределение на първо и второ ниво. Извадка от досие на НКЦ, „Къща на Никола Бараков-Цънцаров хан“, ПД-605-4-I, деклариран с писмо от 1987 г.

Фиг. 27 Хан – разпределение на първо и второ ниво. Извадка от досие на НКЦ, „Къща на наследниците на Марин Нанов (Хан)“, ПД-607-6-I, деклариран с писмо от 1987 г.

Фиг. 28 „с. Баня, пред механата“, на заден план – църква „Св. Св. Константин и Елена“. Първата половина на XX в. Източник: Любомир Юруков.

Фиг. 29 Църква „Св. Св. Константин и Елена“, декларирана под № 16 със списък от 15.08.1980 г. като художествена недвижима културна ценност. Оглед 2022 г.

• **Читалище „Св. Св. Кирил и Методий“:**

На 8 ноември 1914 г. е създадено читалище „Св. Св. Кирил и Методий“. Съгласно документация, предоставена от ръководството на читалището, първите сбирки и вечеринки са се провеждали в стаите на старото училище, а първата театрална сцена е била площадката пред него. След това сцената се пренася в склада на Г. Бареков, а по-късно в подарената от Пенка Попова къща на площада. Не е съхранена документация за вида на сградата, в която първоначално се е помещавало читалището.

През 1921 г. се изготвя проект за нова сграда на читалище, осъществен по-късно, през 1956 г.

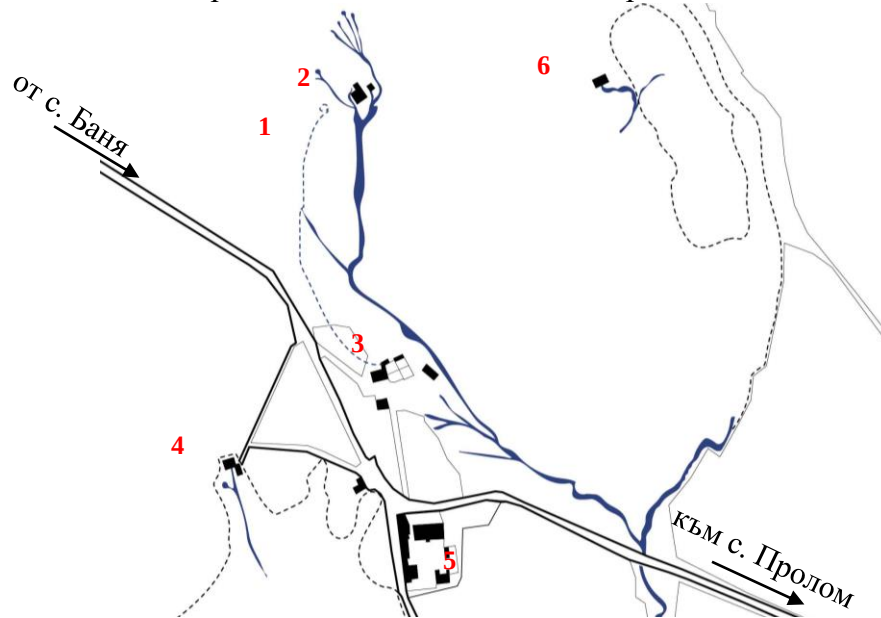
• **Баните:**

Югоизточно от селото, около минералните извори е разположен другият център на Баня – баните и калищата. В края на XIX в. територията около баните постепенно се облагородява. Малко преди Освобождението басейните са вече покрити с „дървена барака“, в близост е построена и чешма със студена вода.

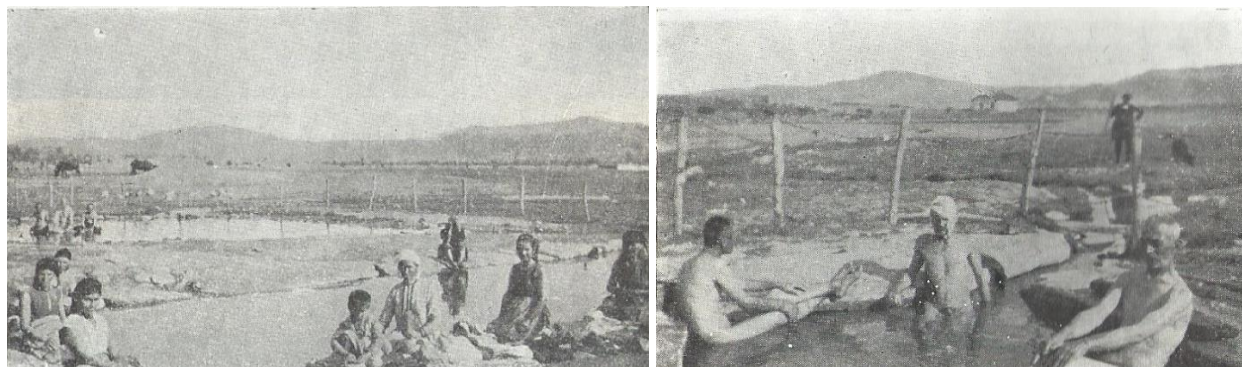
В края на XIX и началото на XX в. т.н. баня „Кокалче“ при минералните извори, разположени на около 1 км югоизточно от селото, представлявала два дървени външни басейна. Построява се и покрита баня „Банче“ – паянтова постройка с мъжки и женски басейн и съблекалня, разположена източно от мястото на сегашния санаториум. Баните постепенно се разрастват, изграждат се нови постройки за настаняване и хранене (Фиг. 30-33).

Първоначално баните били разположени на голо поле, заобиколено от всички страни с гористи хълмове и тресавище – „почва покрита със зелена водна трева“, в която се затъва при опит да се премине.

Банските сгради били две – в едната се помещавали мъжката и женската бани, с отделни басейни и съблекални, а в другата сграда, на около 500 м югозападно от първата сграда било разположена баня „Банчето“. Баните, заедно с бюфета, хотела и парка който ги огражда, представлявали един оазис в средата на голото поле, което представлявало

Фиг. 30 Схема на баните до началото на XX в. (1) Каптаж на баните; (2) Мъжки и женски парилки; (3) Мъжки и женски бани; (4) Баня „Банче“; (5) Хотел и бюфет; (6) Извор „Кокалче“.

Фиг. 31 Открита минерална баня „Кокалчето“ – „парилки“ за мъже и жени. Източник: „Минерални води и балнеолечение. Карловска баня. д-р Марин Русев. 1929 г.

Фиг. 32 Баня „Банче“ – паянтова постройка.

Фиг. 33 хотел „Извор“, при минералните бани.

4. ПЪРВАТА ПОЛОВИНА НА XX ВЕК:

В годините след освобождението Карловския регион се разрастват с бързи темпове, благодарение на развиващото се производство и търговия, основно на вина и етерични масла.

За село Баня първите години на XX век са белязани с най-значителен икономически подем и благоустройствени промени. Значителен принос за това развитие носи местната фамилия Багарови.

4.1. Исторически личности и събития:

Братята Велизар Багаров (1883-1945) и Иван Багаров (1881-1936) са наследници на видни сопотски търговци и производители на етерични масла. Техния баща Христо Е. Багаров е бил заможен търговец и производител на килими и вълнени изделия в родния си град, член е на Сопотския Революционен Комитет основан от Васил Левски.

Братята активно участвали в политическия, търговски и обществен живот на страната. Фамилията извършвала производствена и търговска дейност в Баня, с което много от местните жители осигурявали своето препитание. Благодарение на своите позиции, голяма част от българския политически елит и царския двор са чести гости на фамилията в Баня. Велизар Багаров е част от личната ловна дружинка и един от най-приближените хора на Цар Борис III.

4.2. Селищна структура:

През първата половина на XX в. по инициатива на братята Иван и Велизар Багарови и с личната ангажираност на Цар Борис III са извършени множество благоустроителни дейности, развивайки село Баня в югоизточна посока, предимно около минералните извори. С това видът на застрояването и градоустройствената структура се изменят значително. Баня се разраства и постепенно придобива градски силуетът.

Важен етап от развитието на Баня е решението на Министерството на вътрешните работи от 1921 г., с което „Карловските бани“ са обявени за курортно място.

Изготвен е план за регулация и застрояване, с който територията югоизточно от Баня се отрежда за застрояване. Селото се разраства в посока към минералните извори, с изграждането на много нови обществени постройки и благоустрояването на мочурливата територия около изворите. Създават се нови жилищни квартали, с нова улична мрежа.

Ново застрояване наложило предварително обработване на терена за строителство. Необходимо било засипването на мочурливата почва с речен пясък, с цел пресушаване и изравняване на блатната повърхност. Въпреки промените новата регулация запазва структура на старата, Възрожденска част на селището и до голяма част препокрива старата улична мрежа.

През 1925 г. цар Борис III идва за първи път на лечение в с. Баня, а през 1929 г. е построена и лятната му резиденция в селото, дело на емблематичния за периода архитект Иван Васильов.

През 1930 г. селото е електрифицирано, а през 1933 г. по североизточната периферия се изгражда железопътната станция, част от трасето Пловдив-Карлово. Ж.п. станцията е така проектирана, че да осъществява директна връзка на посетителите с Централната минерална баня. Новоизградената железопътна линия преминава през главните пътища – ул. „Карловска“, ул. „Калофер“ и пътя от с. Пролом, а от изток трасето преминава и през най-високата точка на селищна могила „Плоската могила“. Въпреки това главните улици продължават да функционират като основни пътища, свързващи изброените по-горе населени места.

Изградени са множество обществени сгради, обслужващи минералните извори, с което се обособява цялостен бански комплекс, а като неразделна част към него, на мястото на мочурливите поля, е проектиран и изграден голям градски парк.

Към 1932 г. селището наброява към 250 къщи с около 1250 души население. Разполагало е с първоначално училище и прогимназия, поща, телеграф, телефон и окръжна фелдшерска амбулатория.

През този период в Баня са регистрирани няколко фирми – за търговия със строителен материал на Маню Николов, земеделческа – спестовно заемана каса Минерална баня, регистрирана през 1906 г., търговска фирма Г. Н. Барков за търговия със суров тютюн и листа на едро и др.

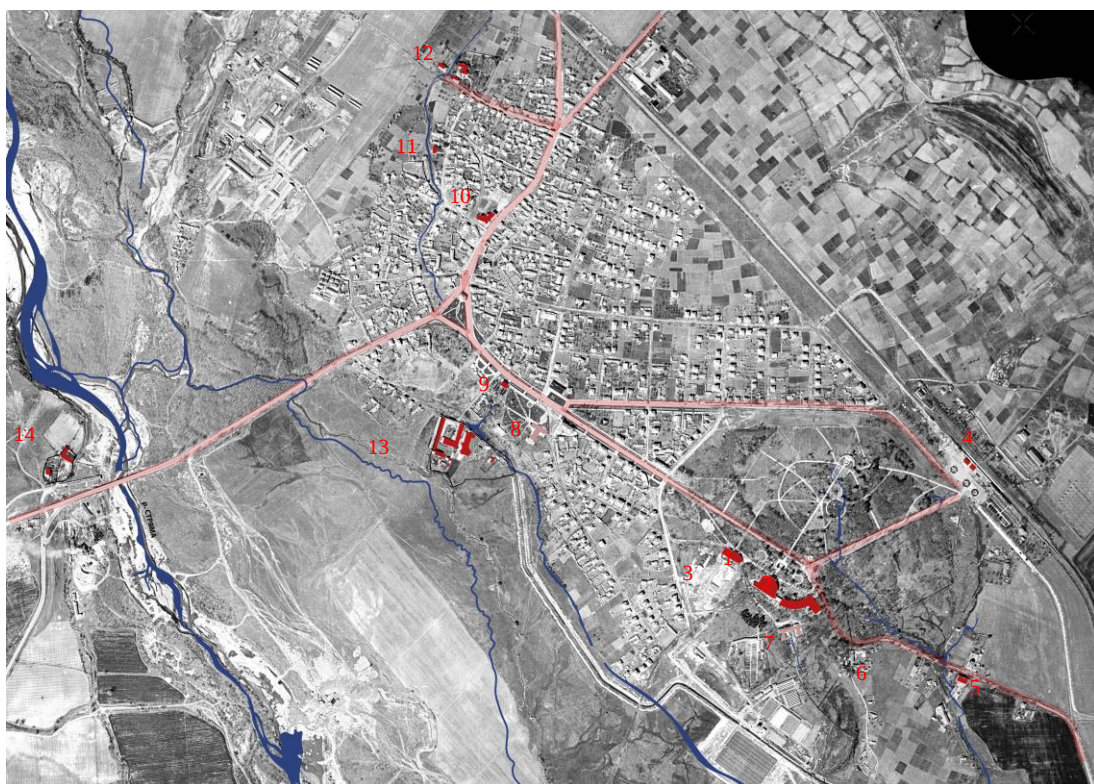
В първите години на века са павирани всички главни улици в Баня (пътят за Карлово и Пловдив, за Калофер, пътят към баните и ж.п. гарата, както и пътят, водещ до царската вила и фабриките на Велизар и Иван Багарови). Основна заслуга за това носи Велизар Багаров, който в този период експлоатира няколко каменни кариери за добив на гранитни павета, бордюри и други каменни изделия в землищата на с. Баня и с. Войнягово.

Съгласно издирени архивни материали, освен за павиране на главните улици на Баня, с банянски павета са настлани и столичните улици. Паметата са доставяни до София с вагони по новата ж.п. линия от спирки Баня и Дъбене-Войнягово.

Развитието на курорта, заедно с множеството нови обществени постройки, по проекти на едни от най-добрите архитекти в България от този период превръщат Баня в модерен и предпочитан курорт, с много възможности за бъдещо развитие (*фиг. 34 и 35*). Сред създателите на новите сгради са няколко големи имена в българската архитектура – арх. Храбър Попов, арх. Иван Васильов и арх. Димитър Цолов, арх. Сава Овчаров и арх. Йордан Йорданов, арх. Виктория Ангелова.

Фиг. 34 ЕТК 1:5000, след 1952 г. Картата отразява разширяването на Баня след прилагане на регулацията от 1923 г.

Фиг. 35 Обществени постройки: (1) Централна минерална баня; (2) Общински хотел, (3) Казино; (4) ж.п. гара; (5) хотел „Васил Левски“; (6) хотели; (7) нова сграда на баня „Банче“ (8) Читалище „Св. Св. Кирил и Методий“; (9) Поща; (10) Училище „Неофит Рилски“; (11) Вила на Велизар Багárov; (12) Вила на Цар Борис III; (13) Фабрика на Велизар Багárov; (14) Вила и розоварна на Иван Багárov.

4.3. Типология на застрояването:

А) Обществени постройки:

Царска Ж.П. гара

Железопътната гара е построена през 1933г. Сградата представлява малка правоъгълна дървена постройка на един етаж, със четирискатен покрив и външна дървена облицовка. Фасадата от страната на коловозите е отворена чрез покрит навес (портик) с 5 дървени колони. Пространството е отредено за изчакване на влаковете. (фиг. 36)

Сградата е ползвана като гара до края на 80те години на XX век, когато в непосредствена близост от изток се изгражда новата двуетажна сграда на ж.п. гарата.

Централна баня

През 20-те години на XX в. баните са държавна собственост, отдавани са на наематели за период от пет години. С указ № 528 от 1936 г. на Борис III се постановява Наредба-закон, с която се продължава срока на владение на държавните минералните бани от Баненското общинско управление и на Карловското градско общинско управление – от 20.04.1931 г. до 20.04.1936 г. В този период е възложено извършването на строителни и благоустройствени работи при минералните извори.

Проектът за сградата на Централната минерална баня е възложен на едни от най-добрите български архитекти от този период – арх. Йордан Йорданов и Сава Овчаров, роден в Калофер. Планът е изработен през 1930 г., а сградата, известна днес като „Централна баня“ е завършена и тържествено открита на 19.07.1936 г. (фиг. 37).

Общински хотел (сега Балнеосанаториум)

През 1938 г. от изток на банята е изграден хотел (сега санаториум на Министерство на здравеопазването) (фиг. 38), също дело на емблематичен български архитект от този период – арх. Храбър Попов, възпитаник на немската школа. Планът е включвал и басейн, който не е изпълнен. Обектите Централната баня, общинският хотел, ресторант-казиното и паркът са функционално и архитектурно обвързани (фиг. 40).

Ресторант-казино

Обектът е представлявал култово заведение, в архитектурния стил на модернизма (фиг. 39). Сградата е разрушена след опожаряване в началото на XXI век, на чието място днес е построен хотел „Царска баня“.

Лесопарк „Калето“

Изграждането на лесопарка в гр. Баня започва през 1937 г., след изграждането на Централната минерална баня и модерния ресторант с казино. Предполага се, че автори на проекта за парка са арх. Сава Овчаров и арх. Йордан Йорданов.

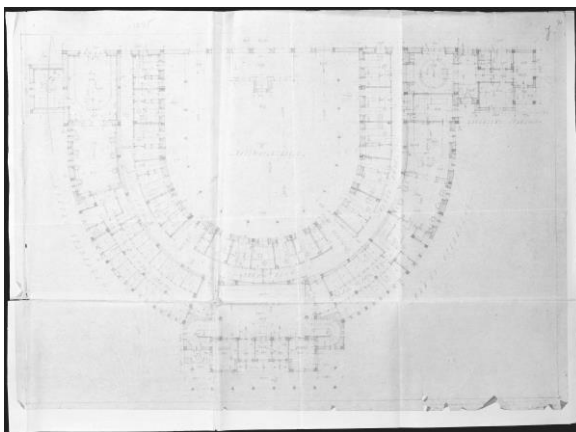
Лесопарк „Калето“ се явява естествено продължение на парковата среда на целия ансамбъл от сгради на балнеосанаториума и е замислен като място за рекреация, допълваща лечението от санаториума.

Изграден е върху тресавище, в което са извирали множество студени и топли минерални подпочвени води. На сегашната територията на парка са били разположени първите открити минерални басейни, така наречените „парилки“.

Голото и мочурливо поле е благоустроено в живописен парк с декоративни дървета и цветя, перголи, фонтани и чешми (фиг. 41).

Фиг. 36 Царска ж.п. гара

Фиг. 37 Централна минерална баня – автори арх. Йордан Йорданов и арх. Сава Овчаров.

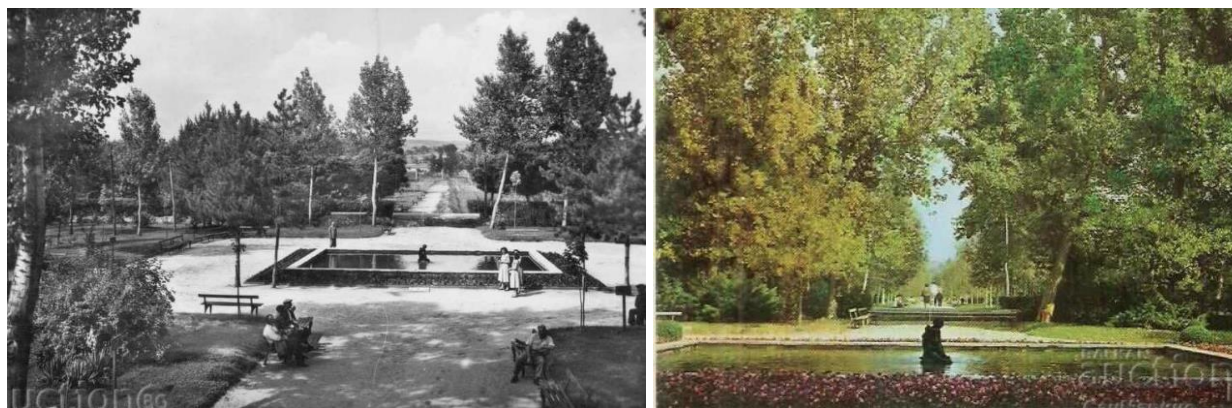
Фиг. 38 Общински хотел – автор арх. Храбър Попов.

Фиг. 39 Ресторант-казино. (ляво) 1939 г. Снимка на арх. Сава Овчаров, до него Велизар Багаров с министър-председателя Къосеиванов. Източник ЦДА, фонд 56А, опис 1, а.е. 20, л. 1. (дясно) 1949 г. Поглед от терасата към парка, източник ДА-Пловдив, фонд 1214К, оп. 2, а.е. 16.

Фиг. 40 Разположение на сградите на Централна баня, общинския хотел (сега балнеосанаториум) и ресторант-казино. Регулационен план от 1923 (ляво) и 1957 г. (дясно).

Фиг. 41 Паркът пред банята. (ляво) снимка от 1960 г. (дясно) картичка от 1968 г.

Поща

Сградата на пощата е пример за българска архитектура от 30-те години на XX век, когато модерното движение е навлязло като стил в родната архитектура, комбинирайки се с българската традиция и местните детайли и елементи. Сградата носи духа на българската традиционна къща, чрез издадения на североизток и запад еркер (фиг. 42).

Проектът за сграда на пощата е изработен от арх. Виктория Ангелова – една от най-изявените жени в областта на архитектурата през първата половина на XX век. Учи архитектура във Виена и Дрезден, първата жена, спечелила архитектурен конкурс в България и автор на едни от най-високите постижения на модернизма в страната.

Читалище „Св. Св. Кирил и Методий“

Проект за нова, двуетажна сграда на читалището е изработен през 1921 г., но поради липса на средства сградата е изградена в периода 1952 – 1956 г (фиг. 43).

Към обекта е изградена представително озеленено пространство и прилежащ парк.

Училище „Неофит Рилски“:

Съгласно летописната си книга училището в Баня съществува още от края на XIX в. В годините до началото на XX в. за училищна сграда са използвани различни постройки. През 1921

г. се изгражда нова училищна сграда, но поради големия брой ученици, през 1932-33 г. се налага изработването на нов проект. Новата сграда отваря врати през 1935 г. (фиг. 44). През втората половина на века, отново поради необходимостта от разширяване, към сградата са пристроени физкултурен салон, стаи и ново триетажно крило.

Камбанария към църквата „Св. Св. Константин и Елена“

През 1938 г. се поема инициатива по изписване на църквата, а през 1939 г. арх. Иван Васильов изработва проект за кулата на камбанарията, средствата за която са дарени от карловския търговец и дарител Тодор Пулев. Изграждането е възложено на Филип Филипов от гр. Карлово.

Камбанарията е построена след 1940 г., вписвайки се изцяло със стила на църквата. Изградена е от каменна зидария. Горната част е оформена с 4 засводени отвора, боядисани в бяло (фиг. 45).

Павирани главни улици

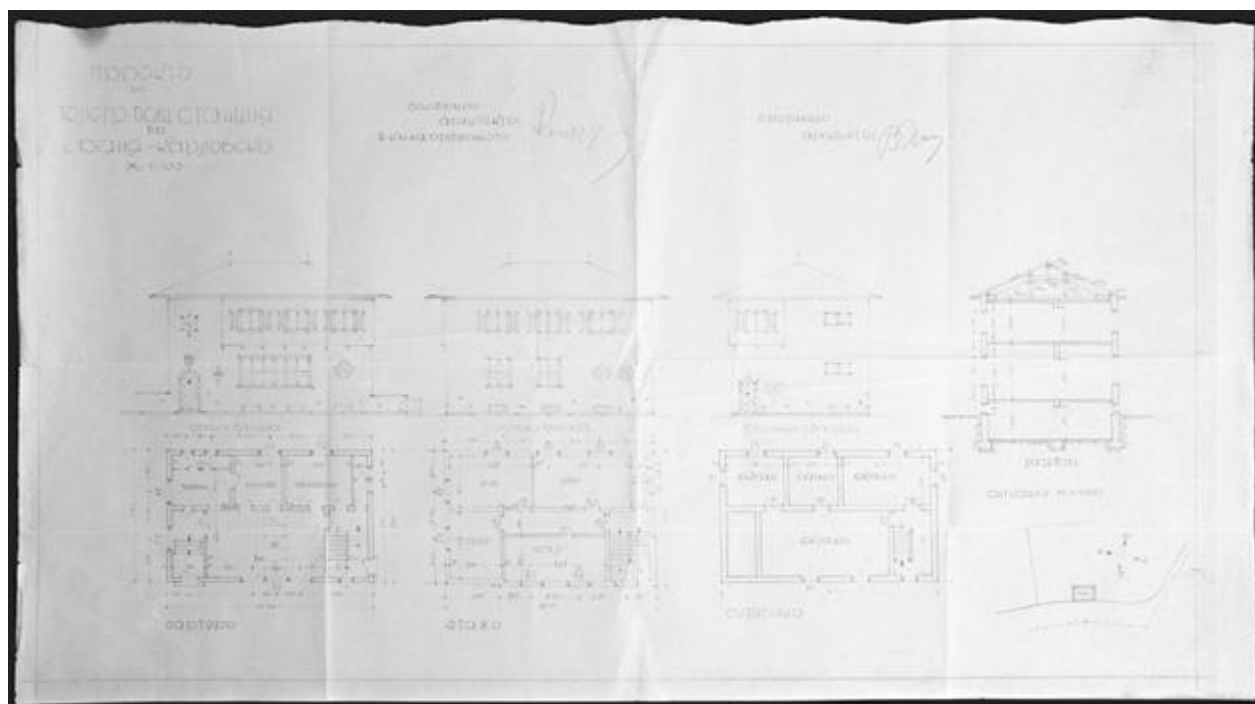
Част от благоустроителните дейности по това време е полагането на паважна настилка на всички главни улици, довеждащи до Баня и свързващи важните обществени постройки в селото. Това са ул. „Карловска“, ул. „Калоферска“, „Главна курортна улица“ (сега алея „Липите“), пътът водещ от ж.п. гарата до банята, пътът към Царската вила и улиците, довеждащи до фабриките на Велизар и Иван Багарови.

За важността на улица „Карловска“ и алея „Липите“ като оси на развитие на изследваната територия свидетелстват запазените исторически карти от XIX в. Главните пътища, преминаващи през Баня съществуват с появата на селището.

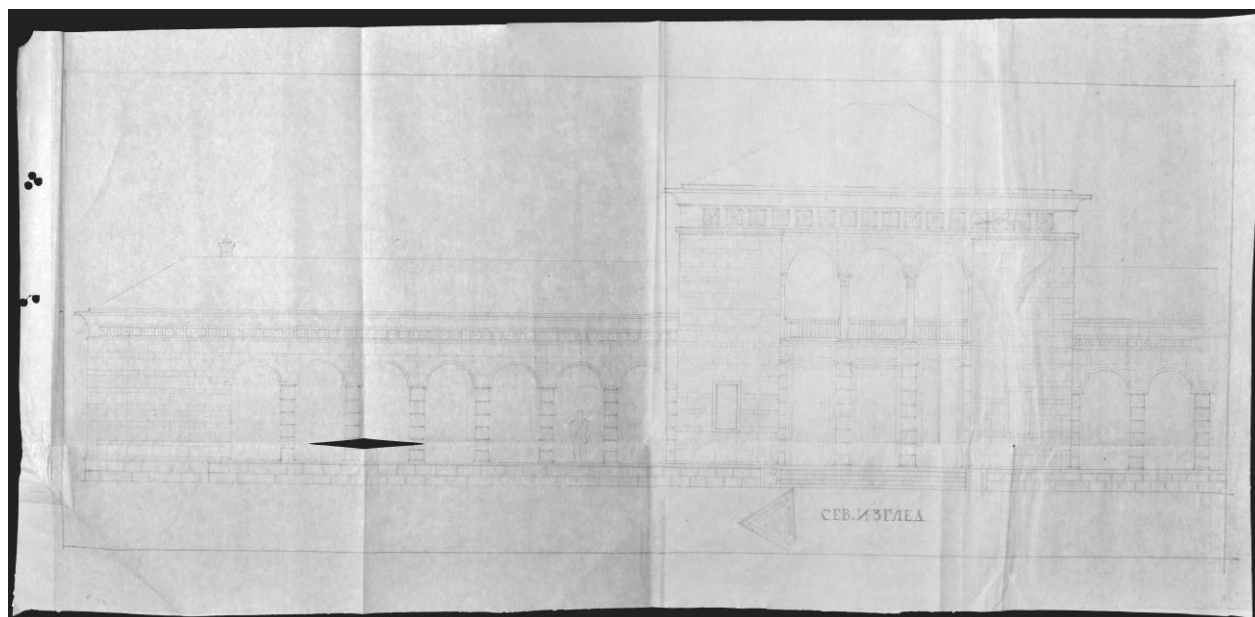
Първоначално настилката по ул. Карловска е изградена в три ленти– улично и две странични павирани платна на едно ниво. Паметата са положени мозаично (дъгообразно). От двете страни на нивото на пътното платно са разположени тротоарите, отделени посредством правоъгълни гранитни бордюри.

В последствие, с разширяване на улиците са изградени нови тротоарни платна, повдигнати и отделени от паважната настилка посредством каменни бордюри.

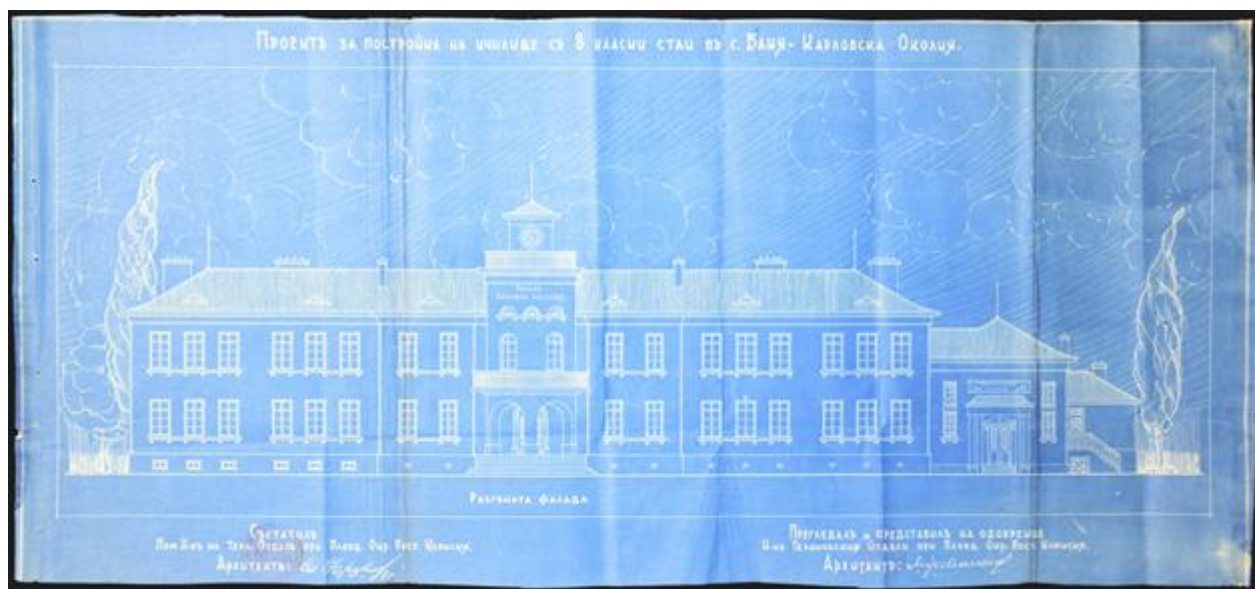
Алея „Липите“ е другата ос на развитие на Баня, изградена за свързването на селището с минералните извори. С обявяването на селото за балнеолечебен курорт през 1921 г. селото основно се развива по тази ос. Алеята запазва мястото си и функцията си да свързва старата част на Баня с минералната баня и до днес. Развива се като широко и богато озеленен булевард. От двете ѝ страни са разположени множество обществени сгради и жилищни постройки с търговски партери.

Фиг. 42 Проект за телеграфна пощенска станция. Автор – арх. Виктория Ангелова.

Фиг. 43 Проект за нова сграда на читалище „Св. Св. Кирил и Методий“

Фиг. 44 Проект за нова сграда на училище „Неофит Рилски“.

Фиг. 45 Проект за направа на камбанария към църквата „Св. Св. Константин и Елена“.

Хотели и гостоприемници

Други обществени пострройки от този период са множеството сгради за настаняване. В началото на века селото разполага с четири гостоприемници, с условия, малко по-добри от тези на ханищата, но далеч от условията на хотелите. Това са:

- „Стряма“ с 15 стаи – 30 легла
- „Розова долина“ с 24 стаи – 16 легла
- „България“ с 18 стаи – 24 легла
- „Цар Борис“ с 9 стаи – 18 легла

Гостоприемниците са предлагали на гостите и летиуащите се местни ястия, а за превоз на пътниците до баните всяка гостилница е разполагала със собствен кабриолет.

Близко до баните били изградени и три хотела:

- х-л „Христо Ботев“ с 28 стаи, 50 легла и гостилница, на около 150 м. от баните;
- х-л „Възраждане“, с 20 стаи, 40 легла, на около 150 м. от баните;;
- х-л „Извор“, с 26 стаи, 50 легла, разположен непосредствено до баните.

Към 1928 г. вече и банянци предлагали условия за нощувки на лекуващи се в своите къщи. Единственият хотел, запазен от онова време, е хотел „В. Левски“. Днес той е руина.

Фиг. 46 Хотел Васил Левски

Б) Жилищни постройки:

Жилищното строителство от началото на ХХ в. носи западно европейски белезите. Из цялото село се изграждат нови двуетажни къщи с богата украса. Най-много представители на този тип жилищно строителство са разположени по главните улици – ул. „Карловска“ и „Главна курортна улица“.

В южния край на селището, в близост до фабриката на Велизар Багаров се изграждат и множество къщи на каменоделци, работещи във фабриката на Велизар Багаров. В дворовете на

тези домове все още се срещат инструменти за обработка на камък, както и множество каменни елементи.

Вила на Иван Багаров

Вилата на Иван Багаров е разположена до р. Стряма, югозападно от село Баня. В имота са разположени постройки, обслужващи розоварна фабрика. Днес имението на Иван Багаров все още съществува, съхранени са множество елементи от фабриката – комини и обслужващи постройки, както и вилата на И. Багаров. Обектът е изграден под влиянието на късния сецесион и ар деко.

След 1945г. цялото имущество на братя Багарови е отнето в полза на държавата.

През 1948г. в къщата е заточен главата на Българската Православна Църква- екзарх Стефан който след 1944г. влиза в открит конфликт с новата власт, заради нейната политика и вмешателство в управлението на БПЦ. Той остава в нея до своята смърт през 1957г.

След промените 1989 г. комплексът е реституиран на законните наследници на Багарови, впоследствие продаден на няколко последователни собственици.

Вила на Велизар Багаров

Къщата на Велизар Багаров е разположена в западния край на автентичната възрожденска част на селото. В нея през 1927 г. цар Борис III отсяда при посещенията си за лечение в Баня (фиг. 47).

След ареста на Велизар Багаров от Народния съд имотът му е взет за ползване от държавата. В последствие в имота се помещава родилен дом, а по-късно и детска градина. Днес сградата е почти изцяло разрушена.

Вила на Цар Борис III

Царската вила, наречена от Царското семейство „Нашата къща“ е разположена в най-северния край на селото, в близост до вилата на Велизар Багаров. Построена е през 1929г. Проектът е дело на известния български архитект Иван Васильов, завършил архитектура в Карлсруе през 1917 г., а при по-късна преработка и с участието на арх. Димитър Цолов (фиг. 48). Царската вила, наричана от местните жители „Двореца“ е един от шестте частни имота на царската фамилия Кобурготски и единствената частна къща строена от Борис III.

В) Фабрики:

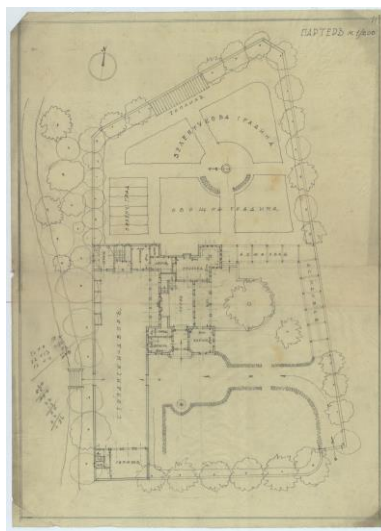
От началото на века братя Багарови притежават в покрайнините на селото три фабрики за дестилация на розово масло и изба за отлежаване на „Карловски мискет“. Едната от тях, собственост на Иван Багаров, е разположена непосредствено до р. Стряма, по пътя между с. Михилци и с. Баня. Другата, собственост на Велизар Багаров, е била разположена в югоизточния край на селото, в близост до изворна вода, до която той строи и чешма със студена питейна вода с три медни чучура (фиг. 49). След 1944 г. розоварната става държавна фабрика „Българска роза“.

В землищата на с. Баня и с. Войнягово Велизар Багаров експлоатира и няколко каменни кариери за добив на гранитни павета, бордюри и други каменни изделия, за строителни нужди.

Северно от селото, непосредствено след пресичането на ул. „Калоферска“ с железопътната линия е разположена и винарска изба „Розова долина“.

Фиг. 47 Цар Борис III пред вилата на Велизар Багаров. Източник „Минерални води и балнеолечение. Карловска Баня“, 1929 г.

Фиг. 48 (ляво) Цар Борис III в градината пред царската вилата в Баня. (дясно) Проект на арх. Иван Васильов за царската вила. Източник ДА-София фонд 58А, оп. 1 а.е. 44, лист 4.

Фиг. 49 Розобер. Цар Борис III и Велизар Багаров пред неговата розоварна. Източник „Минерални води и балнеолечение. Карловска Баня“, 1929 г.

5. ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА XX В.

5.1. Селищна структура:

След т. н. „Народен съд“ множество жилищни сгради са приватизирани в полза на държавата. Тяхното предназначение се променя за нови функции – детски градини, поликлиники, аптеки, офиси и пр.

Развитието на село Баня като балнеолечебен център продължава и след 1944 г. Около изградената балнеолечебна инфраструктура започва да се развива и значителна спортна база.

Разработват се няколко варианта на плана за регулация и застрояване на селото, с които съществуващите улици се изправят и се прокарват нови. Извършват се множество благоустройствени намеси за бъдеща градска визия на курорта, с които обаче се нарушава автентичната селищна структура от периода на Възраждането.

Постепенно стария център се застроява с типизирано ниско дву- и три- етажно жилищно строителство, свободно разположено в имота.

На територията около минералните бани се изграждат нови спортни обекти. Строят се спортни площадки, тренировъчни бази, плувни басейни, в чието строителство, участват и местните жители. Дотирано от държавата се развиват усилено множество екипни и индивидуални спортове, подготвяйки добри наши спортисти и национални плувни отбори.

Успоредно с това в Баня се развиват и множество производства. Във вече изградените от семейство Багарови фабрики държавата продължава производствената дейност на розово масло. По периферията на селото, основно в южната част, се изграждат и нови производствени постройки – оранжерии, хлебопекарни, лимонадена работилница и др.

Фиг. 51 Извадки от кадастрален и регулационен план, утвърден със заповед № 6361 от 17.12.1957 г.-Изправяне на улиците в стария, Възрожденски център на селото.

Фиг. 52 1978 г. Спортни състезания. Извадка от годишник „100 години основно училище Неофит Рилски“.

Фиг. 53 1978 г. Трудово обучение, „Пионерски оранжерии“. Извадка от годишник „100 години основно училище Неофит Рилски“.

5.2. Типология на застрояването:

А) Жилищно строителство:

Жилищното застрояване от този период е типизирано, предимно дву- и триетажни, еднофамилни сгради, строят се и многофамилни постройки. Къщите са със стоманобетонова конструкция и скатен покрив. Към днешна дата на територията на Баня преобладава застрояването от този период.

Към момента жилищното застрояване от края на XX век не представлява интерес за изучаване.

Фиг. 50 1978 г. Изглед към ул. „Карловска“ и постройки в Баня. Извадка от годишник „100 години основно училище Неофит Рилски“.

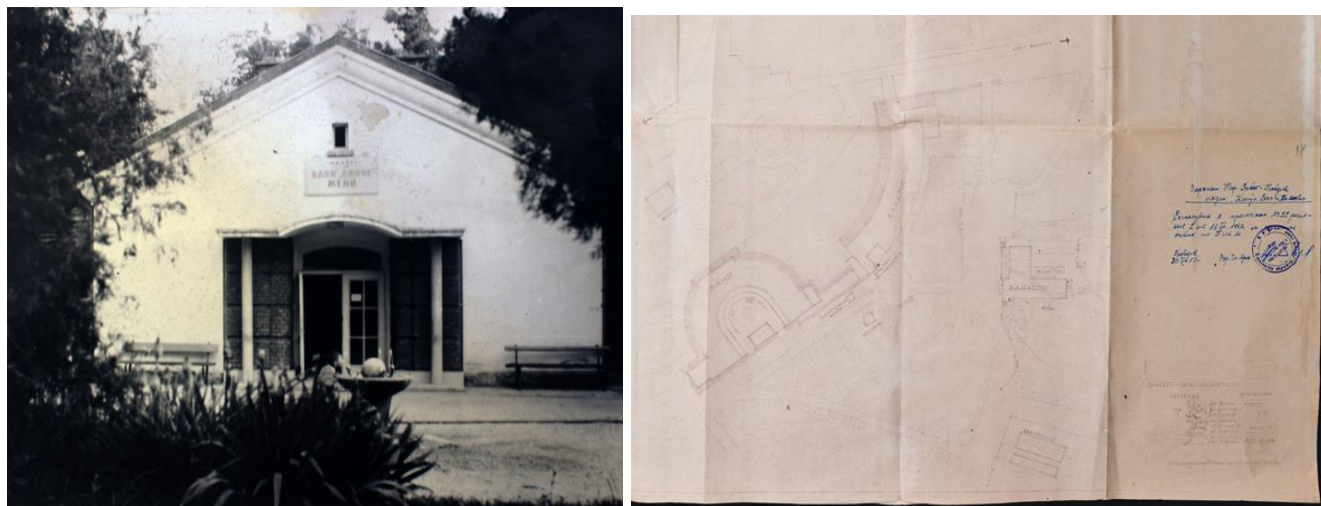
Фиг. 54 Жилищно застрояване от втората половина на XX век. Снимка към 2022 г.

Б) Обществени постройки:

Баня „Банче“

Новата сграда на банята повтаря стъпката на старата, дървена баня „Банче“. Проектът е изготвен през 1957 г. Съгласно проекта банята е замислена в едно крило. Сегашната баня е изградена в две крила – мъжко и женско. Не е ясно кога е настъпила промяната от първоначалния проект.

Специфичното при тази баня е, че басейните се намират непосредствено над изворите и така минералната вода след кратко преминаване през дренаж отива директно в басейна. Телесната температура от 36С е в следствие на смесването на два извора с различна температура.

Фиг. 55 Баня „Банче“-женско крило. Ситуационен план на банята, проект от 1957 г.

Фиг. 56 Спортен план с хотел. В ляво снимка от 2022 г. В дясно снимка от 2004 г., източник читалище „Св. Св. Кирил и Методий“.

След 1989 г. голяма част от инфраструктурата на селото остава неизползваема. Спират да функционират множество производства.

Селото получава статут на град с Решение № 582 на Министерския съвет от 30 август 2002 г. (обн., ДВ, бр. 86 от 10 септември 2002), считано от 10 септември 2002 година. Баня постепенно променя архитектурния си облик.

V. АКТУАЛНО СЪСТОЯНИЕ НА ТЕРИТОРИЯТА

5.1. Етапи на деклариране и отписване на обектите НКЦ:

Етап I. През 1981 г. НИПК (сега НИНКН) извършва първото проучване на с. Баня. Изготвен е списък (с писмо № 2396/15.07.1982 г.), с който са декларирани като паметници на културата 36 обекта, представители на автентичното застрояване от края на XIX в. (**приложение № 1**). От тях 31 бр. са обекти, представители на жилищното застрояване. Две от декларираните сгради са ханове, а един от обектите старата сграда на местното читалище. Обектите са разположени изцяло в старата Възрожденска част на селото Голяма част от тях са ситуирани на ул. „Карловска“. Отчетено е тяхното архитектурно и ансамбловое значение, както и съхранената градоустройствена структура.

В списъка не е включена църква „Св. Св. Константин и Елена“, която е декларирана по-рано, със списък от 03.11.1973 г. на НИПК, под № 16, като художествена недвижима културна ценност.

Със списъка от 1982 г. са декларирани следните обекти, част от които групирани в ансамбъл. За някои от обектите е определена предварителна категория:

1. **Къща на Атанас Николов Попов** – пл. № 530, п I, кв. 38 (Досие Пд-0-1-II), с предварителна категория – за сведение;
2. **Къща на Иван Мушов Кръстев** - пл. № 533, п III, (Досие Пд-0-2-II), с предварителна категория – за сведение;
3. **Къща на Матей Мушев Нанков** – пл. № 532, п IV, кв. 37, (Досие Пд-0-3-II), с предварителна категория – за сведение;
4. **Къща на Матео Спасов Келипиров** – пл. № 540, п VIII, кв. 45, (Досие Пд-0-4-II), с предварителна категория – местно значение;
5. **Къща на Петър Иванов Желязков** – пл. № 542, п XVI, кв. 31 (Досие Пд-608-7-I) , с предварителна категория – местно значение;
6. **Къща на н-ци Христо Димитров Баряков** – пл. № 599, п VII, кв. 35, (Досие Пд-606-5-I, туристическа база „Роза“), с предварителна категория – местно значение;
7. **Къща на Никола Георгиев Бараков (Цънцаров хан)**, (Досие Пд-605-4-I)
8. **Пивница** – пл. № 600, п XVIII, кв. 35 (Досие не се съхранява; „Кръчма на Никола Бараков“ съгласно доклада от 1982 г.), с предварителна категория – местно значение;
9. **Читалище „Кирил и Методий“** – пл. № 684, п I, кв. 34, (Досие не се съхранява, „къща на читалище „Кирил и Методий“, съгласно доклада от 1982 г.), с предварителна категория – за сведение;
10. **Къща на н-ци Марин Генов Нанов** – пл. № 601, п I, кв. 35, (Досие Пд-607-6-I), с предварителна категория – местно значение;
11. **Къща на н-ци Димитър Стойков** – пл. № 662, п I, кв. 33, (Досие Пд-0-9-II), в ансамбъл по ул. „Врх Богдан“, с предварителна категория место значение;
12. **Къща на Видол Николов Стойков** – пл. № 602, п IV, кв. 35, (Досие Пд-609-8-I), в ансамбъл по ул. „Врх Богдан“, с предварителна категория место значение;
13. **Къща на Ганчо Денков Марков** – пл. № 625, п VI, кв. 48, (Досие Пд-0-11-II), в ансамбъл по ул. „Врх Богдан“, с предварителна категория место значение;
14. **Къща** – пл. № 627, п VI, кв. 48, (Досие Пд-0-12-II „къща на Петко Борисов Петков“)

15. **Къща и плевня на Иван Недков Мичев** – пл. № 617, п II, кв. 48, (Досие Пд-0-13-II)
16. **Къща на Тота Иванова Келепирова** – пл. № 633, п I, кв. 48, (Досие Пд-0-14-II)
17. **Къща на Йордан Борисов Божев** – пл. № 632, кв. 48, (Досие Пд-0-15-II)
18. **Къща на Петко Димитров Фасулев** – пл. № 639, кв. 32, (Досие Пд-0-16-II)
19. **Къща и порти на Видол Панев Камбуров** – пл. № 656, п I, кв. 33 (Досие Пд-0-17-II)
20. **Къща и порти на Ненко Христов Тръстенеков** – пл. № 658, п II, кв. 33, (Досие Пд-0-18-II)
21. **Къща и порти на н-ци Иван Близнаков Ангелов** – пл. № 698, (Досие Пд-0-27-II „къща на насл. На Ангел Иванов Близнавко“)
22. **Къща на ул. „Стрямска“ № 5** (Досие не се съхранява)
23. **Къща на Марко Петров Колев** – пл. № 141, п V, кв. 46, (Досие Пд-604-3-I)
24. **Къща на Лала Маркова Иванова** – пл. № 75, п XII, кв. 52, (Досие Пд-0-20-II)
25. **Къща и плевня ул. „Карловска“ № 43** – пл. № 71, п VIII, кв. 52 (Досие Пд-0-21-II), в ансамбъл по ул. „Карловска“, не е определена предварителна категория;
26. **Къща на Нанчо Иванов Чамуков** – пл. № 71, п VIII, кв. 52, (Досие Пд-0-22-II)
27. **Къща на ул. „Карловска“ № 51** – пл. № 65, п X, кв. 57, (Досие Пд-0-23-II), в ансамбъл по ул. „Карловска“, не е определена предварителна категория;
28. **Къща на Иван Кръстев Кибритски** – пл. № 65, п IX, кв. 57 Досие Пд-0-24-II
29. **Къща на Неделчо Атанасов Мушев** – пл. № VIII, п. № 57, кв. 64, (Досие Пд-0-25-II)
30. **Къща на Дишко Атанасов Василев** – пл. № 88, п VI, кв. 51, (Досие Пд-0-26-II, „една от най-старите в селото“, съгласно доклада от 1982 г.), с предварителна категория – местно значение;
31. **Къща на ул. „Пирин“ № 34**, (Досие Пд-0-30-II)
32. **Вила с парк на Цар Борис** – пл. № 44, кв. 59, (Досие Пд-602-1-I), предварителна категория – местно значение, съгласно досието на обекта;
33. **Къща на Петър Иванов Босев** – пл. № 126, п I, кв. 14, (Досие Пд-0-28-II)
34. **Къща на Вълко Петров Аланджийски** – пл. № 128, п III, кв. 47, (Досие Пд-603-2-II)
35. **Къща на Вълко Симеонов Вълков** – пл. № 131, п XVI, кв. 47 (Досие не се съхранява)
36. **Къща на Христо Вълков Колев** – пл. № 121, п XVIII, кв. 50 (Досие не се съхранява)

Ансамбъл на ул. „Врх Богдан“, с предварителна категория – местно значение:

- № 11 „Къща на Димитър Стойков“
 - № 12 „Къща на Видол Стойков“
 - Къща на Тончо Стойков (няма данни за обекта)
- „и двете къщи на Ганчо Марков“ (имаме данни само за една от тях):
- № 13 „Къща на Ганчо Марков“

Ансамбъл ул. „Карловска“, не е определена предварителна категория:

„Обектите са разположени на един фронт, участват в уличния силует, дават впечатление за старата застройка от епохата на Възраждането“.

Къща на № 38

Къща на № 35

Къща на № 43

Къща на № 45

Къща на № 51

Къща на № 53

Къща на № 55

Етап II. През 1984 г. в ТПО-Пловдив се изготвя предварителен проект за застрояване на с. Баня, с който не се предвижда запазване на недвижимите културни ценности. НИПК (сега НИНКН) не съгласува проекта, но с оглед последваща разработка на нов предварителен проект НИПК извършва подробно проучване и актуализация на състоянието на паметниците през 1986 г. (**приложение № 2**). С извършената актуализация се установява, че към 1984 г. 6 (шест) обекта са съборени:

№ 8 „Пивница“ – кв. 35, парц. XVIII, пл. № 600;

№ 9 Читалище „Кирил и Методий“ – пл. № 684, п I, кв. 34;

№ 22 Къща на ул. „Стрямска“ № 5;

№ 35 Къща на Вълко Симеонов Вълков – пл. № 131, п XVI, кв. 47;

№ 36 Къща на Христо Вълков Колев – пл. № 121, п XVIII, кв. 50;

№ 30 Къща на Дишко Атанасов Василев – пл. № 88, п VI, кв. 51.

За актуализиране на физически запазените недвижими културни ценности НИПК извежда следните критерии:

1. *Автентичност*
2. *Типологично значение*
3. *Обемно пространствено решение, детайл*
4. *Градоустройствено значение*
5. *Физическо състояние*

Съгласно изготвения доклад е извършена преценка на градоустройственото състояние на селището, в исторически аспект – „Старата – Възрожденска част на селото е разположена в западната зона на селищната територия. След 30-те години на XX в. с. Баня се развива бързо като балнеолечебен център. Това придава нов облик на средата. Зоната с паметници на културата (старата част на селото) е с нарушена структура. Има частично запазени улични пространства, които са компрометирани от новото строителство и регулацията. Сградите – недвижим културни ценности в по-голямата си част не подкрепят съвременната градоустройствена структура.“

С писмо № 344/26.01.1987 г. от списъка се отписват общо 28 обекта, включително шестте несъществуващи към 1984 г. обекти.

Съгласно изведените критерии, отписаните обекти нямат типологично значение и са с ниски архитектурни и художествени качества; не участват в уличния силует; плановите схема няма високо отношение за типологията; физическото състояние е лошо или аварийно.

Съгласно окончателния списък на паметници на културата за с. Баня – Пловдивски окръг, с изх. № 343/26.01.1987 г. са декларирани следните 8 обекта:

№ 1 „Вила с парк на Цар Борис“

№ 2 „Къща на Вълко Петров Аланджийски, пл. № 182“

№ 3 „Къща на Марко Петров Колев, пл. № 167“

№ 4 „Къща на Никола Бараков, пл. № 352“

№ 5 „Къща на н-ци Христо Бараков, пл. № 342“

№ 6 „Къща на н-ци Марин Нанов, пл. № 349“

№ 7 „Къща на Петър Иванов Желязков, пл. № 391“

№ 8 „Къща на Видол Николов Стойков, пл. № 348“

№ 7 Църква „Св. Св. Константин и Елена“ – Статутът на обекта е актуализиран със списък от 15.08.1980 г., като художествена НКЦ, III група.

***Забележки:**

1. Съгласно изготвения доклад от извършената актуализация през 1986 г., за деклариране са предложени обектите „Къща на Атанас Николов Попов“ и „Къща на Иван Недков Мичев“, а „Къща на Петър Иванов Желязков“ е предложена за отписване.

2. Установено е разминаване в наименованието на обектите, както и техните планоснимачни номера.

Етап III. През 2005 г. обектът под № 7 „Къща на Петър Иванов Желязков“ е свален от списъка на недвижимите културни ценности, съгласно писмо с изх. № 5217/28.04.2005 г. на НИПК, с основание „неговата ниска културно-историческа стойност, както и тежкото физическо състояние на сградата“ (**приложение № 3**).

5.2. Анализ на територията към 2022-2023 г.

Старата част на Баня:

Най-старата селищна структура на Баня, развита около ул. „Карловска“ е до голяма степен нарушена с прилагането на плановете за регулация и застрояване от втората половина на XX век. С това е изправена неправилната улична и квартална структура на селището.

Най-големите промени са нанесени в участъците при новоизградените улици, с които са разделяни квартали и са разрушени множество възрожденски дворни комплекси.

Пресушаването на преминаващата през селото река както и извършваните през годините градоустройствени намеси са довели до нарушаване на автентичното дворно деление, с което днес на пръв поглед множество обекти попадат в нелогична среда. (във вътрешността на нови имоти, завъртани в посока, различна от новото застрояване и пр.).

Новото застрояване тази част на града е предимно двуетажно, но са изградени и някои многофамилни жилища на 4 и 5 етажа, с което е нарушен характерът на застрояване в старата селищна територия. Новоизградената среда не допринася за доброто експониране на обектите от периода на късното Възраждане.

Срещат се множество, но значително разпръснати в средата елементи от края на XIX в., които не участват активно в новоизградената среда и не допринасят за цялостното представяне на този период. Съхранени са множество кирпичени ограждащи зидове и обслужващи стопански постройки. По-малко на брой са съхранените представители на жилищното застрояване от този период, а още по-рядко се срещат цялостно съхранени жилищно-стопански комплекси.

Сградния фонд от XIX век е в цялостно аварийно техническо състояние, вселствие на изоставяне или невъзможност за поддръжка. Срещат се обекти в добро техническо състояние, но със силно нарушена материална автентичност, в следствие на ремонтни дейности.

Поради последващото бурно развитие и застрояване на населеното място, материалната автентичност от периода на късното Възраждане е застрашена от изчезване. Препоръчва се подробно изследване и документиране на обектите, строителните материали и техники от този период.

Новата част на Баня:

Стремежът от първата и втора половина на XX в. за нова и модерна материална база в курортното селище, довежда до бързото застрояване на територията около изворите – днес източната територия на града. Главната улици, водеща до изворите е булевардно озеленена, с широк надлъжен профил, което създава усещане за по-спокоен уличен силует и мащаб.

Преобладават дву- и триетажни, свободно стоящи жилищни сгради, а около главната улица застрояването е с по-висока етажност, разположението на обектите е на улична линия.

В територията преобладават обекти от началото и края на XX в. – представители на сецесиона, модернизма и типизирани жилищни сгради от края на XX век.

Към днешна дата в Баня се извършват множество строителни и ремонтни, благостроителни инициативи (частни и общински). По-голяма част от уличната мрежа е асфалтирана, с което е нарушена паважната настилка от началото на XX век. Към датата на извършения оглед се извършва и пренареждане на автентичната паважна настилка по две от най-основните улици за града – ул. „Карловска“ и алея „Липите“. Каменните бордюри са подменени с бетонови.

Констатира се цялостно упадане и занемаряване на сградния фонд от всички исторически периоди.

5.3. Актуално състояние на НКЦ

Към датата на извършения оглед половината от декларираните недвижими културни ценности на територията на гр. Баня са в аварийно техническо състояние, един от обектите на съществува (приложение № 5).

№ 1 „Вила с парк на Цар Борис“

Обектът е в цялостно задоволително техническо състояние. Не е обитаван от дълго време поради което не се поддържа. Към датата на извършения оглед дворът е силно обраснал със саморасла растителност. Извършвани са няколко почиствания на градината, без да са установени растителните видове. Препоръчва се изготвянето на дендрологичен анализ, с цел установяване на съхранени ценни растителни видове.

Царската вила е във видимо добро техническо състояние, констатиран са обрушвания в мазилката. По време на извършения оглед на 05.06.2023 г. бе установено влизане с взлом.

Сградата, разположена на южната регулация е във видимо добро техническо състояние. Поради своето разположение на уличната регулация, сградата е със счупени прозорци и отворени капаци.

В лошо техническо състояние е жилищната сграда на охраната. Липсват керемиди при уламата на покрива от юг, което ще доведе до повреди на целия покрив. Нарушена е целостта на основното стълбище към южния чардак. Прозорците и вратите са широко отворени, част от тях – счупени. Не е съхранено обзавеждане.

№ 2 Къща на Вълко Петров Аланджийски

Обектът е в добро техническо състояние. Обитава се и собствениците се грижат за сградата. Извършени са ремонтни намеси по обекта, не съгласувани по настоящото законодателство, с което материалната автентичност на обекта е частично нарушена. Имотът е със съхранени граници. Съхранени са и обслужващи кирпичени постройки в двора, макар такива да не са декларирани през 1987 г.

№ 3 Къща на Марко Петров Колев

Обектът е в лошо техническо състояние. Половината обем от запад на сградата е съборен, покривът е претърпял промени. Сградата е със значително видоизменени обемно-пространствени характеристики.

№ 4 Къща на Никола Георгиев Бараков (Цънцаров хан)

Обектът е в аварийно техническо състояние. Не е поддържан и е оставен да се саморазруши. Като един от двата съхранени представители на този тип обществено строителство се препоръчва сградата да бъде подробно заснета и реставрирана.

№ 5 Къща на н-ци Христо Димитров Баряков

Към датата на извършения оглед обектът не съществува. Съгласно информация от местните жители сградата е опожарена през 2010 г.

№ 6 Къща на н-ци Марин Генов Нанов

Обектът е в аварийно техническо състояние. Съгласно информация от собствениците сградата е претърпяла пожар, при който е съборена едната половина от обема. По-късно, по време на обилни компрометиран допълнително, което води до срутване на второто ниво.

Към днешна дата от обекта е съхранен един етаж от половината обем. Използва се за склад за съхранение на дървен материал. Собствениците са съхранили каменните стъпала и дървени елементи от разрушения обект.

№ 7 Църква „Св. Константин и Елена“

Църквата е във видимо добро техническо състояние. Забелязват се следи от влага в цокъла и по долната част на стените в олтара. Поради скорошния ремонт не може да се прецени без провеждането на изследвания дали всичко е наред в конструктивно отношение. Металните обтегачи са усукани и провиснали, но това най-вероятно е вследствие на пожара и земетресението. Стенописите в свода са в лошо състояние: опушени и цветовете не могат да се различат. Има следи от влага и загуба на живописен слой.

Църквата и камбанарията са запазени като обем и пропорции, по фасадите не се забелязват необратими намеси.

Най-големи намеси са в интериора на църквата, дело на сегашния отец на храма. По негова инициатива настилката е изцяло подменена със сив гранитогрес и дограмата е подменена с PVC. По цялата височина на колоните са нарисувани златни спирали. В златно са боядисани и капителите, иконостаса, владишкия трон, проскинитарииите, което коренно променя усещането за храма.

С извършените несъгласувани по настоящото законодателство намеси е нарушена материалната автентичност на обекта.

№ 8 Къща на Видол Николов Стойков

Обектът е в добро техническо състояние. Обитава се и собствениците се грижат за сградата. Въпреки това са извършени несъгласувани по настоящото законодателство ремонтни намеси по обекта, които са нарушили неговата материална автентичност – дървената конструкция на чардака и дървеното стълбище са подменени със стоманобетонни, парапетът е зидан от бетонови тухли, пристроявани са нови помещения. Дворът на обекта е ограден с висок дувар от бетонови тухли – нетипичен за мястото материал.

5.4. Издирени обекти, с качества на НКЦ:

По време на извършения оглед на територията на град Баня са установени множество съхранени сгради, представители на различни типове застрояване – жилищно, обществено и производствено, от различни исторически периоди – края на XIX в., началото и края на XX в. Обектите са носители на историческата памет на гр. Баня и са част от актуалния облик на града.

Съхранени са най-старите и основните селищно образуващи оси – шосетата към Карлово, Калофер и баните.

Част от обектите притежават потенциал да бъдат групирани в обхват на групови недвижими културни ценности (ГНКЦ). Препоръчва се задълбочено проучване на издирените обекти.

Обекти от края на XIX в.:

В старата част на Баня, бяха локализирани множество разпръснати в средата елементи от периода на късното Възраждане, които носят информация за вида, материала и мащаба на застрояване. В по-голямата си част това са отделни оградящи зидове, обслужващи постройки и жилищни сгради.

Поради тази причина малкото съхранени обекти и цялостни жилищно-стопански комплекси от периода на късното Възраждане представляват интерес за последващо проучване.

Обекти от началото на XX в.:

От този период най-голям интерес представляват благоустройствените придобивки на Баня, както и множеството обществените сгради, дело на едни от най-емблематичните архитекти за периода, които сформират цялостен бански комплекс.

Съхранени са множество единични обекти, представители на богатата градска къща. Голяма част от тях са разположени по главните улици – ул. „Карловска“ и алея „Липите“, един от обектите – вилата на Иван Багаров попада в землището на съседното село Михилци.

Обекти от края на XX в.:

Втората половина на века е белязана с усилено строителство на спортна и производствена инфраструктура. Въпреки близостта във времето е важно да се оценат архитектурните качества на някои от обектите.

Списък на издирените обекти, с качества на недвижими културни ценности:

- Обекти, разположени по ул. „Карловска“:
 - Къща на ъгъла с ул. „Карловска“ и ул. „Байкал“ (бивше кметство)
 - Къща на ул. „Карловска“ № 28 и № 30 (сега център за възрастни)
 - Къща с търговски партер на ул. „Карловска“ № 32
 - ул. „Карловска“ № 31 Училище „Неофит Рилски“
 - Къща на ул. „Карловска“ № 36
 - Къща на ул. „Карловска“ № 42
 - Къща ул. Карловска № 51 (отписана НКЦ)

- Единични обекти, представители на периода на късното Възраждане:
 - Къща с плевня (жилищно-стопански комплекс)- ул. Калоферска № 5
 - Къща с плевня – ул. Рила № 6 (отписана НКЦ – „Къща на Матей Мушов)
 - Къща с плевня на ул. „Пирин“ № 4
 - Къща с плевня на ул. „Пирин“ № 17
 - Къща на ул. „Мусала“ № 2
 - Къща с плевня (стопански двор) на ул. „Мусала“ № 7
 - Къща на ул. „Васил Левски“ № 16
- Идентифицирани обекти от ново време, ансамбъл по алея „Липите“:
 - Къща на Митко Балкански – алея „Липите“ № 1, УПИ I-795
 - Къща на Л. Найденов (б. аптека) – алея „Липите“ № 3
 - Страда на пощата на ул. „Байкал“
 - Читалище „Св.Св.Кирил и Методий“ – ул. „Байкал“ № 8
- Комплекс балнеолечение и рекреация:
 - Централна баня, с крило за Царска баня
 - Общински хотел (сега балнеолечебен център)
 - Баня „Банче“
 - Външни Басейни и калолечение
 - Царска Ж.П. гара
 - Лесопарк „Калето“
- Главни улици на града, с паважна настилка, включително площадни пространства:
 - ул. „Карловска“ и ул. „Калоферска“
 - алея „Липите“ и ул. „Байкал“
 - ул. „Възраждане“
 - ул. „Роза“
 - ул. „Александър Стамболийски“
 - ул. „Чайка“
 - алеята, свързваща ж. п. гарата с Централна баня
- Единични обекти, представители на първата половина на XX в.:
 - Вила с розоварна на Иван Багаров - с. Михилци, община Хисаря

Къща на ъгъла с ул. „Карловска“ и ул. „Байкал“ (бивше кметство)

Къща на ул. „Карловска“ № 28 и № 30 (сега център за възрастни)

Къща с търговски партер на ул. „Карловска“ № 32

Училище „Неофит Рилски“, ул. „Карловска“ № 31

Училище „Неофит Рилски“, ул. „Карловска“ № 31

Къща на ул. „Карловска“ № 42

Къща на ул. Карловска № 51 (свалена с п. № 343/26.01.1987 г.)

Къща с плевня (комплекс) на ул. Калоферска № 5

Къща с плевня, ул. Рила № 6 (свалена с п. № 343/26.01.1987 г.)

Къща с плевня на ул. „Пирин“ № 4

Къща на ул. „Мусала“ № 2

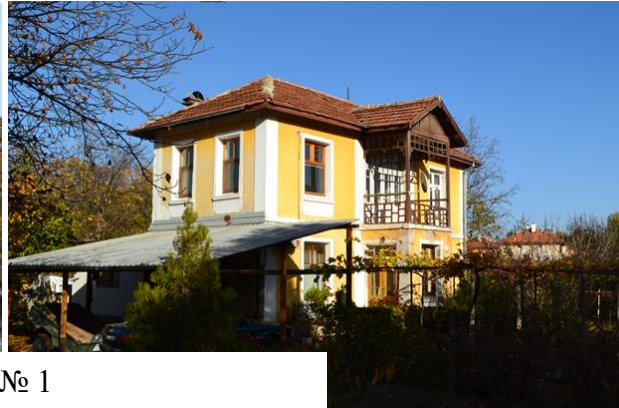
Къща с плевня (стопански двор) на ул. Мусала № 7

Къща с плевня (стопански двор) на ул. „Пирин“ № 17

Къща на ул. Васил Левски № 16

Къща на Митко Балкански, алея „Липите“ № 1

Къща на Л. Найденов (б. аптека), алея „Липите“ № 3

Сграда на пощата на ул. „Байкал“

Читалище „Св.Св.Кирил и Методий“, ул. „Байкал“ № 8

Централна баня, с крило за Царска баня

Общински хотел (сега балнеолечебен център)

Баня „Банче“ с басейни за калолечение

Царска Ж.П. гара

Лесопарк „Калето“

Главни улици, паважна настилка

Вила с розоварна на Иван Багаров - с. Михилци, община Хисаря

ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ ЗА ПОСЛЕДВАЩИ ДЕЙСТВИЯ

Относно обекти НКЦ:

Към днешна дата половината (3 бр.) от декларираните (8 бр.) архитектурно-строителни недвижими културни ценности в гр. Баня са в аварийно техническо състояние, а 1 от тях вече не съществува (№ 5 „Къща наследници на Христо Димитров Бараков“). Във връзка с това е необходимо информирането на главна дирекция ИОКН, с цел установяване на състоянието и причините за тяхното състояние. Препоръчва се сформирането на комисия по чл. 72 от ЗКН.

Предлага се от списъка на недвижимите културни ценности да бъде свален несъществуващият към днешна обект:

- № 5 „Къща наследници на Христо Димитров Бараков“, деклариран със списък и писмо № 343/26.01.1987 г.

Още при декларирането на обекта е отчетено, че той не притежава характерните за местната архитектура белези.

Относно обекти, свалени от списъка на НКЦ:

Голяма част от обектите, свалени от списъка на паметници на културата с писмото № 343/26.01.1987 г. са съхранени и сградите се ползват и поддържат от собствениците към днешна дата. Някои от тях са претърпели ремонтни намеси, поради което автентичния им облик е нарушен, но трябва да се отчете грижата на собствениците, които са оценили обектите и са предпочели да ги съхранят и поддържат.

Обектите са носители на информация за строителните материали и техники от периода на късното Възраждане и са част от историческия облик на населеното място. Поради архитектурните им качества се препоръчва тяхното пълно документиране.

Част от обектите притежават качества на недвижими културни ценности, поради което се препоръчва тяхното задълбочено проучване и преценка:

- „Къща на Матей Мушов Цанков“ – ул. „Рила“ № 6;
- „Къща на ул. "Карловска" № 51;

Предлага се актуализиране на Регистъра, съхраняван в НДА на НИНКН, като се изготви заключителна оценка за обектите, декларирани с писмо № 343/26.01.1987 г. на НИПК (сега НИНКН).

Относно идентифицирани обекти, притежаващи качества на НКЦ:

От края на XIX в. са съхранени някои жилищни сгради разположени в старата, Възрожденска част на града. Като носители на типология на застрояване, автентични материали и техники се препоръчва тяхното подробно заснемане и проучване.

В Баня са съхранени основните и най-старите селищно образувачи оси – шосетата към Карлово, Калофер и баните, върху които в началото на XX в. е положена паважна настилка.

Други ценни представители на периода и локалните специфики на мястото са обектите, свързани с минералните извори и балнеолечението. Те формират банския комплекс и притежават висок потенциал на недвижими културни ценности.

Посочените по-горе обекти представляват интерес за последващо задълбочено проучване с цел тяхното деклариране. Предлага се стартиране на процедура по проучване и деклариране на обектите, свързани с балнеолечението и минералните извори като НКЦ. Това са:

- сградите на Централна минерална баня с крило „Царска баня“, сградата на общинския хотел и баня „Банче“;
- паркът за рекреация – лесопарк „Калето“;
- Царската ж.п. гара, с предгаров площад;
- главните павирани улици в Баня.

Други ценни за града обекти от същия период са множество обществени и жилищни сгради, разположени по главните улици на Баня – сградите на училище „Св. Неофит Рилски“, читалище „Св. Св. Кирил и Методий“ и пощата.

Малко съхранени са представители на производствените обекти от началото на XX в. В Баня все още стоят останки от разрушената фабрика на Велизар Багаров. Единствено съхранена и поради тази причина важен обект за историята на Баня е вилата с розоварна фабрика на Иван Багаров, която към днешна дата е разположена в землището на с. Михилци.

ИЗВОДИ:

Недвижимите културни ценности като материален отпечатък на няколко цивилизации представляват икономически потенциал за развитието на гр. Баня. Тяхното осмисляне, опазване, експониране, социализиране и интегритет са ресурс за обогатяване на традиционния балнеолечебен туризъм с културно преживяване, което създава добавена културна стойност, увеличава привлекателността на града и интереса на посетителите.

Поради задълбоченото неразбиране на смисъла от опазване на недвижимото културно наследство и невъзможността на собствениците и общината да опазват НКЦ и историческия облик на мястото се препоръчва изграждане на диалог по темата. Препоръчва се организирането на работни срещи с местните административни органи. Необходимо е активното информиране и запознаване на жители, неправителствени организации и пр. за необходимостта от опазване на НКН.

Препоръчва се представяне на резултатите от териториалните проучвания пред местната общност, общински представители и всички заинтересовани страни, с цел търсене на конструктивни решения за бъдещо развитие и опазване на културното наследство.

Изготвил:

.....
/арх. Антонела Карапанджева
главен специалист, отдел НДО, д-я ИРНДАФ /